De condottiere en andere verhalen, gevolgd door Le petit chateau

F.C. Terborgh

bron
F.C. Terborgh, *De condottiere en andere verhalen, gevolgd door Le petit chateau*. L.J.C. Boucher, Den Haag 1960.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/terb001cond02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

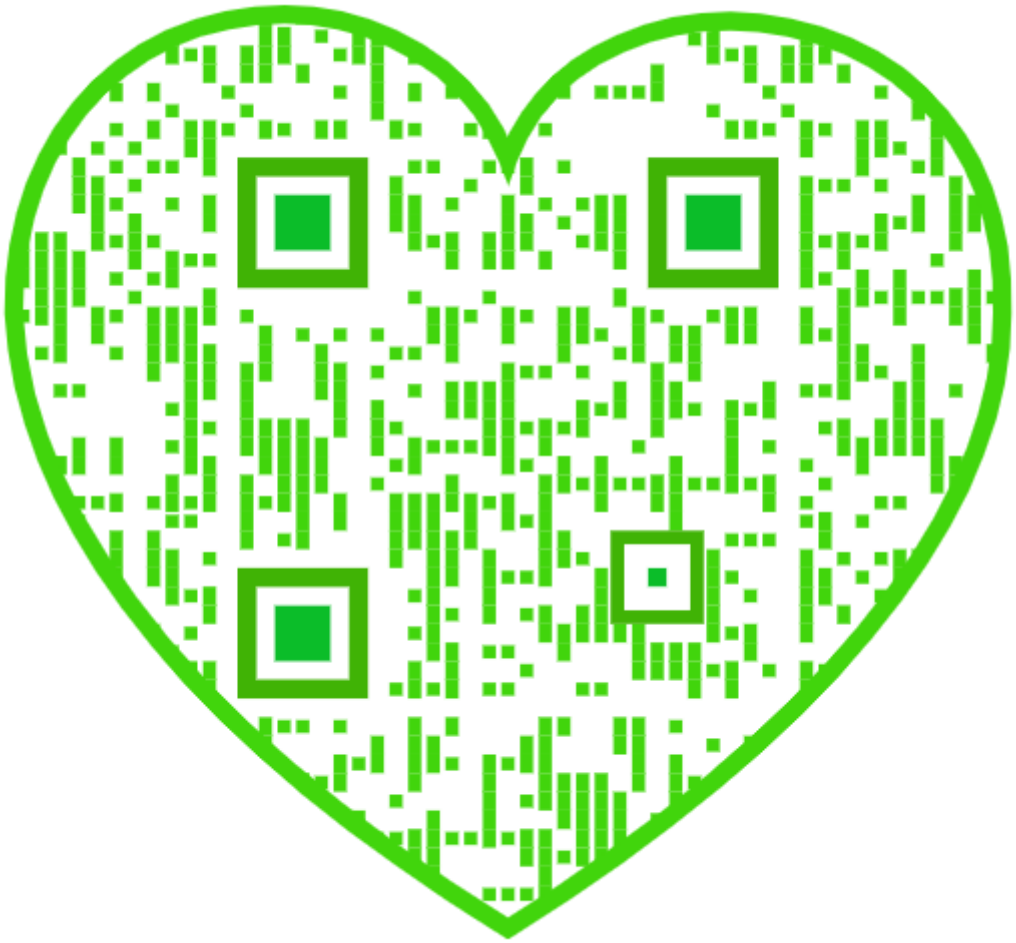

Dodenwacht

William Seward was scheepsagent in een havenstad aan de westkust der Zwarte Zee. Een lange pier, een graansilo, wat olietanken, een Casino, pompeus en smakeloos, slecht geplaveide straten en tartaarse koetsiers waren de meest in het oog lopende merktekens; de zon ging er blauwrood onder, boven de steppe, die vlak buiten de stad begon en er zelfs in door drong als het ware, en er tegenover steeg uit de zee een sepiakleurige, desperatie wekkende nacht, kil, leeg en vijandig.

Het trottoir voor Sewards huis was weggezakt in wat een modderkuil was gedurende winter en voorjaar, en nu een landweg leek met diep uitgereden voren. De hoofddeur stond aan; ik geloof zij had niet eens een slot, slechts een ketting van binnen. In het trappenhuis lag het zand in de hoeken bijeengewaaid: de steppe heerste tot in het hart der stad.

Het was avond. Een gaslamp brandde beneden bij het begin der trap; een banale lamp met een witglazen bol in een kaal en armelijk trappenhuis met krakende treden. Zij brandde slecht en floot; zand zat erin, als overal. Maar zij beheerste despotisch de hele trap. Soms drukte de wind van buiten haar omlaag, leek haar te hebben uitgeblazen, en dan laaide zij weer op, schel fluitend, dreigend, aggressief,

en haar groengeel licht sprong over stoepen en in hoeken.

Het trappenhuis lijkt hol; elke stap van mijn zware schoenen, te groot voor de smalle en slecht gevoegde treden, weergalmt door alle verdiepingen. Boven leeft hij verder als een eigen geluid. Mijn schaduw springt voor me uit langs de gehavende kalkmuur, fladderend en onzeker in het onrustige licht.

Aan de deur van Sewards woning, boven, is geen bel. Men moet kloppen, maar aarzelt, want wie weet wat door dit kloppen kan worden opgeroepen. Ten slotte overwin ik de vrees; de klop dreunt, boven, beneden, achter de deur. Ik wacht; er wordt niet opengedaan ... De deur week sterk onder het kloppen; men zou haar kunnen forceren, zonder veel moeite. Van buiten kan zij met een hangslot worden afgesloten, van binnen misschien met niet veel meer. Met een ruk zou het zijn gedaan. Vreemd dat men achter dergelijke deuren rustig kan wonen; in een dergelijk huis.

In de diepte van den gang heb ik iets zwarts gezien, het hangt tegen den muur en lijkt te bewegen; een gordijn zou men zeggen, maar wat doet een gordijn op dien gang? Er moet daar achter een tweede deur zijn; Sewards woning is niet zo groot. Ik heb den moed niet er heen te gaan en mij te vergewissen. Boven kraakt twee keer een tree, als onder stappen; maar er loopt niemand; er kan niemand zijn: hij zou voorbij moeten zijn gekomen of moeten naderen. Het geluid houdt aan en plant zich voort op lagere treden, achter mij, maar duidelijk te horen, alsof een

spook voorzichtig afdaalde met een veel te zwaar soortelijk gewicht; het zijn geen menselijke stappen. Ik zou naar beneden willen lopen, weg, naar buiten, maar verroer me niet: zij belegeren mij: de trap, het gordijn, de zinloze stappen. Ik ben in een hinderlaag gevallen. Mijn angst doet me nog eens kloppen; hol klinkt het geluid, als op een lege kist.

Mijn bloed klopt aan slapen en hals, ik druk me tegen den muur, luister en verroer me niet, en wacht. Eindelijk schuifelt iets achter de deur. Het is Seward zelf; plechtig en ongewoon zwijgzaam verschijnt hij in de opening; hij draagt een licht. De wolfsvacht, die anders over zijn stoel hangt, heeft hij over de schouders geworpen; hij is zonder schoenen. ‘Come in’, zegt hij slechts, sluit weer omzichtig en slipt voor me uit, het licht met de hand beschermend, door al de vijf vertrekken, tot in het laatste. Voor een Perzisch tapijt tegen de muur blijft hij staan. Ik weet niet wat hij wil, hij blijft nooit voor tapijten staan; en waarom zet hij het licht niet neer? er branden toch nog andere lichten in de kamer? Seward legt de hand op het kleed; het wijkt terug. Ik heb nooit geweten dat daarachter geen muur is; zijn woning heeft immers slechts vijf vertrekken.

Ongedurig grijp ik het kleed en sla het terug. Een deur is erachter, dun, met gebarsten panelen, men kan door de spleten zien en Seward beduidt me te kijken. Ik tuur met één oog door een spleet: een katafalk staat er in een donker vertrek en een jonge vrouw ligt erop, die ik drie dagen geleden nog gezond en bloeiend op straat heb gezien.

Kaarsen staan eromheen en bloemen daartussen; en bij haar zit een pope met den rug naar me toe. Zijn zwarte, cilindervormige mijter beweegt zacht op en neer; hij leest; hij heeft iets bezwerends. ‘De Griekse’, zeg ik verwonderd, kijk nog eens, alsof het nodig was me te vergewissen, en laat het kleed weer vallen. Langzaam lopen we terug naar het andere uiterste vertrek.

Dit onverwachte weerzien heeft me uit het veld geslagen. Talloze beelden, herinneringen, vragen en angsten verdringen elkaar; ik ben ten prooi aan hun ongebreidelde tirannie. Ik tracht me te bedwingen, tot rust te komen, en langzaam aan, op en neer lopend in het kleine vertrek, breng ik het tot het formuleren van een willekeurige en toch verlossende gedachte. ‘Zou je denken, Bill’, vraag ik, ‘dat het voor haar nu is afgelopen, zo, volkomen, zonder overgang? Dat er nu niets meer voor haar komt?’

Seward zit roerloos, met een deken om de schouders, in een hoek van den divan. ‘Ja’, zegt hij langzaam, ‘absoluut’.

Ik had beter gedaan niets te vragen. Ik had onbewust op het andere antwoord gehoopt; het zijne ondersteunt slechts een nauwelijks toegegeven argwaan, vergroot het gevoel van leegte en radeloosheid tegenover het raadsel dat zich aan ons begrijpen onttrekt. Ik besluit er tegen in te gaan, me te verdedigen, zo goed als het gaat.

‘Waarop grond je die mening?’ vraag ik hem onwillig. Seward vouwt de handen om de knieën, trekt de wenkbrauwen op en betoogt op kalmen toon: ‘Er is niets

in de natuur dat op het tegendeel wijst. Noem me een enkel ding dat voortbestaat - individueel, zonder op te gaan in een andere materie, zonder zich te verenigen met andere krachten - nadat het een zo ingrijpend verwordingsproces heeft ondergaan als den dood'.

Hij kiest den eenvoudigsten weg, de negatie, en wentelt de bewijslast af op den ander. Maar deze negatie bewijst niets, zij overreedt slechts, werkt op de verbeeldingskracht; zij is vol van het venijn der suggestie. Zij ondermijnt den ander arglistig en doet een beroep op de suprematie van het verstand; zij speculeert in den grond der zaak op de ijdelheid, want wie zou voor beperkt van begrip willen worden gehouden. 'Neem een voorbeeld', gaat hij voort, 'neem een blok hout; je legt het in het open haardvuur; het vat vlam, een tijdelijke warmte ontstaat en vervliegt, en wat overblijft van het gloeiend blok is een hoopje grijze, dorre as. Wat heeft het nog gemeen met het blok? Niets, hoegenaamd niets. En waarom zou het anders zijn voor het mensenlichaam? Omdat het verval trager is? Het is eenzelfde uiteenvallen, overal; geen enkel ding is eeuwig; hoegenaamd niets'.

Ik kom in verzet tegen dit gemakkelijke, verstandelijke, dat op een wereld van schijn slechts steunt, op wat wij zien, zonder het te begrijpen: 'Noem een enkel ding, zeg je. Maar wat is een ding? waaruit bestaat het? is het niet samengesteld en niet te vatten? Neem een graankorrel, in een graf gevonden, dat duizend jaar en langer geleden werd gedolven. Bed hem in aarde en verzorg hem, en wat

blijkt is dat hij zijn kiemkracht niet heeft verloren. Indien materie slechts gebonden kracht is, bedwongen energie, die op onverwachte wijze kan worden bevrijd, wat is het wezenlijke dan in "een ding" zoals je het wenst te noemen? onttrekt het zich in het essentiële niet juist aan ons begrijpen?'

'Ik ontken het niet, integendeel; maar wat geschiedt nu juist met deze bevrijde energie? Zij spat uiteen; elk deel zoekt zijn eigen weg en niets blijft zoals het was'.

Zijn kalmte irriteert me; ik bezwijk voor de begeerte te willen bewijzen wat zich voor ons juist aan bewijs onttrekt, en grijp naar het paardemiddel, het verleidelijke argumentum ad hominem, dat op even twijfelachtige gronden tracht te suggereren als zijn negatie. 'Hoe verklaar je dan dat in het sterfuur klokken blijven stilstaan, dat zojuist gestorvenen aan afwezigen verschijnen, dat lieden dagen vooruit van hun sterven weten, zonder dat ziekte of gevaar het aankondigt?'

Seward haalt de schouders op: 'Wat weten we ten slotte over onszelf, over latente machten in ons, over onze werkelijke verhouding tot anderen. Misschien hebben sommigen fijnere zintuigen, sterkere gewaarwordingen. Zeer waarschijnlijk zelfs. Wie weet wat vroeg of laat zal blijken. Maar dergelijke dingen moet je niet verwarren met de principiële vraag die ik je stelde'.

'Laat het dan terzijde; maar dit ene kun je niet ontkennen: dat niemand buiten het aannemen van zulk een voortleven *kan*'.

Seward glimlacht: ‘Dat is evenmin een antwoord op de vraag. Het is geen argument, ten hoogste een bewijs voor onze kleine zelfzuchtige ijdelheid’.

De strijd wordt heviger; de argumentatie wordt verwarder. Ook Seward laat zich tot omwegen verleiden. Het debat verloopt, zoals in den regel zulke debatten plegen te verlopen: in retoriek en gemeenplaatsen en het beschamend gevoel van een redelijk niveau te zijn afgegleden. Wij geven het op, sluiten een bestand en wenden ons tot andere dingen. Tot de expeditie naar Saloniki, waaraan Seward heeft deelgenomen, tot de landing op Gallipoli en de bezetting van Constantinopel, aan het einde van den oorlog. Seward toont kleden, weefsels, wapens, executiebijlen, gesneden ivoor en sieraden afkomstig uit de geplunderde sultanspaleizen, en ten slotte de foto's van de Armeense massacres in Stamboel. Seward vertelt, verklaart; hij heeft alles gezien: de rijen driepootsgalgen in de straten, de angst, de gruwelen en de apathie.

Tegen twee uur wil ik gaan. Seward verzoekt me te blijven; tegen zijn aard dringt hij aan. Terloops dwalen zijn ogen doof de rij van open deuren naar het tapijt. Ik kan een glimlach niet geheel onderdrukken en weer gaan wij zitten. Seward had reeds een spel kaarten gegrepen; hij haalt zijn schouders op: ‘Noem het lafheid, noem het wat je wilt. Het brengt ons toch niet verder. En wat doet het ertoe, bovendien?’

We beginnen te spelen; hij zit er met zijn typische angelsaksische nonchalance, als was het een avond op zijn

club; als kaartte men een beetje, gapend en verveeld, omdat men vóór elf uur niet goed naar bed kon gaan. Wonderlijk ding, dit menselijk hart; terwijl mij zijn ‘Noem een enkel ding ...’ niet loslaat.

Het is kil geworden; de grauwe morgen breekt aan en dringt langzaam door de bovenlichten. Ik ga; hij schudt me hartelijk de hand en sluit achter me de deur omzichtig met een ratelende ketting. De gaslamp beneden is uit. Door de open deur waait de wind wat zand. In de haven, waar het nog donkere silhouet van mijn schip boven de kade rijst, zit een nachtwaker tegen de loodsmuur. Hij heeft een vuur gemaakt en een zwartgeblakerd potje met soep op de stenen gezet; hij schrapt de schubben van drie kleine visjes, die hij den vorigen avond heeft gevangen en straks op den rooster zal braden. Hij denkt niet aan den dood; hij weet slechts van de noden van een hard en schamel leven.

De bruiloft

Willem Buys had nog, alleen in de woonkamer gezeten, geluisterd naar het trio in g dur van Haydn. Bevredigd ruimde hij de platen weg, sloot de grammofoon en dekte de vogels toe. Een sigaret rokend deed hij de ronde door de stille woning, keek op het balkon naar de sterrenhemel en de bleke bergen, ontkleedde zich dan en baadde en strekte zich behoedzaam uit naast zijn vrouw, die reeds sliep. Hij gleed luchtig met zijn vinger door haar blonde haar, kuste een schouder, die boven de deken uitstak, vouwde ten slotte de handen achter het hoofd en viel weldra in het donker in slaap.

Uren later was hij te midden van vrienden, oude studievrienden, die hij lang niet meer had gezien; men vierde zijn bruiloft, men wachtte op hem in de grote zaal, verdrong zich om hem en spoorde hem aan tot haast. Eén leidde hem eindelijk naar het vertrek waar Marielotte wachtte.

Hij trad binnen. Het vertrek was laag, ietwat somber; twee vrouwen op den achtergrond zochten iets. Marielotte kleedde zich.

Zij kwam op hem toe, sloeg haar armen vast om zijn nek, boog hem tot zich en kuste hem, kalm en lang met een zekerheid, een onbewogen vanzelfsprekendheid, die

niets aards' meer had en herinnerde aan de rust van een attisch marmeren beeld.

Hij nam haar hoofd in zijn handen en zag haar aan. Haar huid was asblond, door de zon zacht gebruind, de ogen donker, nat en rustig als van een dier, maar daarbij wonderlijk doordringend. Blauwzwart glanzend haar omlijstte een breed en open voorhoofd. De mond was groot en de lippen vol.

Weer greep hem dat bovenaardse, lichte gevoel, dat alle spanning en wanhoop verjoeg als wind de nevelen op het water. Zijn liefde was stil en zonder begeerte, zonder vrees en ontgoocheling; niets kon haar aanwakkeren, niets vernietigen. Zij was. Noodzakelijk en natuurlijk, van een onlichamelijke helderheid. Hij verwonderde zich dat hij deze liefde had kunnen vergeten, die zo vol eenvoud was, zo zonder verwikkelingen en zonder dwang. Zij kon niet verliezen, want zij hield niet. Zij kon niet verminderen, want zij was nooit ontstaan en kon nimmer vergaan. Zij leed niet onder gescheiden zijn, want zij was overal en doordrong alles met een gelijkmatigen rustigen gloed, die buiten tijd en vergankelijkheid stond, ergens boven al het menselijke.

Hij stond peinzend, hield nog steeds het gelaat tussen zijn handen. De beide vrouwen naderden en brachten een gewaad. Marielotte verzocht hem buiten op haar te wachten. Hij ging, zette zich ergens neer, in gedachten verzonken, en viel weldra in slaap.

Na verloop van tijd schrok hij wakker, zich zijn voor-

nemen herinnerend. Hij vreesde te laat te zijn. Hij lag naast zijn vrouw; zij keerde hem den rug toe, ademde regelmatig en argeloos. Het was tijd. Door de spleten der vensterblinden drong het licht van vroege zon, de vogels rumoerden in de bomen rondom. Beneden poetste een huisknecht een auto; een waterstraal spoot kletterend op een hol spatbord. In huis hoorde men niets.

Buys stond behoedzaam op en begon zich aan te kleden, zorgvuldig, zonder haast. Zijn vrouw bewoog in haar droom, keerde zich half naar hem toe; hij merkte het niet, ging ongestoord zijn gang, behendig, zonder gerucht te maken. Geheel gekleed keek hij een poos rond in het vertrek, nadenkend vagelijk, keek langs zijn vrouw en gleed geluidloos uit de kamer. De huisdeur trok hij niet achter zich in het slot, maar sloot haar voorzichtig met den sleutel.

De lucht was koel, fris door den wind van de bergen. De kastanjebomen beneden waren uitgebloeid, verwelkte bloesems bedekten de straat. De bakker van den hoek groette hem beleefd. Buys volgde zijn gewone weg de stad in, maar ging zijn kantoor voorbij en nam den eersten trein naar Lausanne.

Op een der tussenstations stapte hij uit. Achter het stadje sloeg hij een weg in dwars door de velden, uitmondend in een klein zonnig dal. Wilgen zoomden den weg, geiten stonden vastgepend in het gras en schudden onwillig hun heldere klokjes; een jongen keek naar hem, de handen diep in de zakken en den hoed in de ogen geschoven. Klimrozen omrankten de wilgen, jonge populieren stonden

erachter en over een muur hingen bloeiende glycinen. De weg was vochtig en hard, nog niet door de zon verwarmd.

Dan zag hij het huis, laag en begroeid, met een rood hoog dak, puntig, japans van vorm. De huisdeur stond open. Buys trad aarzelend in het halfduister, liep dan de trap op, de gang over. Marielotte stond in het lange, wat sombere vertrek voor een tafel; zij schikte bloemen. Door het open raam stroomde zomerlucht, verdrong de koelte in de hoeken.

'Goeden morgen', zeide zij, opziende, en reikte hem haar natte hand uit de bloemen, glimlachend, zonder verwondering. Buys zocht in zijn herinnering; hij vond niet meer den uitweg. De jonge vrouw die daar bloemen schikte, had niets meer met hem gemeen, stond in generlei betrekking meer tot hem, in geen andere dan talloze van haar leeftijdgenoten. Warm en zonnig, in honderd kleine beslommeringen bevangen, verdroomd. Hij ging naar het raam, langzaam, en keek naar buiten, zijn gedachten namen opnieuw een aanloop; zonder gevolg. Om hem heen was niets dan zomer, bloemengeur, het brommen van een hommel, de stem van een voorbijganger op den weg en het rustige, onbewogen verloop van een vredigen dag. Hij zette zich neer, rustte uit in de weldadige, zoete warmte. Af en toe viel een woord: begeleiding der stille, onbelangrijke verrichtingen. Hij schikte zich. Marielotte ging en kwam terug. Langzaam gleed een uur voorbij, steeg de dag, traag en zonder geschiedenis.

Buys stond op; hij wilde iets zeggen maar wist niet wat. Zij meende dat hij weer wilde gaan en reikte hem de hand. Buys greep haar, hield haar een wijle, voor zich uitziend, vast en ging.

De weg was heet geworden, hij volgde hem werktuiglijk, in bochten langs velden, langs wijnbergen, regelmatig beplant, nog kaal. Hij ging liggen langs den berm, vermoeid broedend op vage, steeds wijkende gedachten. Een krakende kar reed voorbij, een hond bleef voor hem staan, snuffelend. Dan waren er weer slechts krekels en kevers in het gras. De zon begon hem eindelijk te drukken, hij stond op en liep verder.

In de verte trok een gebouw zijn aandacht, toscaans van vorm en kleur; twee kauwen vlogen er onrustig omheen, soms vielen hun schaduwen op de okerkleurige muren. Het boeide hem, hij volgde den weg in die richting, verloor het soms uit het oog achter muren en heuvels en vond het weer. Eindelijk was het boven hem; hij stond voor een hek, erachter lag de stille, cypressenrijke begraafplaats van Clarens.

Buys slenterde lezend door de lanen. Veel Russen lagen er begraven, Balten, Skandinaviërs; veel korte levens - veel zeer lange ook. Hij bleef vaak staan, rekende, las, doorliep menig leven in zijn verbeelding, ver uiteenliggend, door eenzelfde lot hier samengebracht. Maar zij hielpen hem niet, zij hadden geen zin voor hem; nergens vond hij een uitweg.

Het broeiende zonlicht, de sterke bloemengeur benevelden hem; op een bank achter cypressen zocht hij wat rust.

Door de bomen streek een koele wind met nog lome stoten. De zon was ondergegaan. Zijn gedachten keerden terug van een langen, verwarden dwaaltocht. Hij voelde zijn lichaam weer, de bank waarop hij zat, zag weer de naaste stille omgeving.

Op het meer beneden weergalmde de sirene van een late boot. Uit de bergdalen steeg de blauwe nevel, spreidde zich langzaam uit, aan den overkant, over het gladde zware water. Twee buizerds trokken hun eentonige kringen boven het meer, schaduwen onder hun vleugels, schoten neer op een argeloos visje, en cirkelden weer, traag, onbewogen. Dan vlogen zij weg naar de bergen aan den zuidelijken oever, met langzamen vleugelslag.

Boven het water groeide de donkerte. Roeibootjes met lantaarns aan den boeg gleden door de bocht, spiegelden hun licht. Men zag slechts hun schaduw; Buys meende soms den riemslag te horen.

Dra werd het nacht. De maan steeg, tekende de zwarte contouren der bergen tegen den valen hemel aan den zuidelijken oever. Boven het water schitterden de lichten van St. Gingolph.

Deze lichten schudden hem pas volkomen wakker. Zij herinnerden hem aan zomerse bootreizen langs de Spaanse en Portugese kust en dieper tussen de eilanden der Aegeïsche Zee. Daar hadden diezelfde lichten, diezelfde bergen hem avonden lang geboeid, hem tot zich willen trekken van de langzaam voorbijglijdende boot. Hun warme, vloeiende schittering had hem de sleutel geleken tot de

wonderbaarlijker, volmaakter wereld die hij droomde.

En weer trokken zij hem, weer leken zij hem de poort, de ariadnedraad uit den doolhof van duistere en dreigende voorstellingen waarin hij zich gevangen voelde. Het was nacht; het kerkhof was reeds lang gesloten, men had hem niet gezien. Hij klom in het duister over een hek, liep door de uitgestorven straten van het stadje naar beneden tot aan het pad langs het meer. Hij zocht roeiriemen in een wrakke loods, maakte een boot los aan den verlaten steiger en gleed met zekere slagen geluidloos weg in het donker, het meer op.

De lokkende rotte lucht van water omhulde hem; zij is dezelfde op een meer of aan zee, aan kusten of op den oceaan - pittiger misschien elders, zilt en nog rottender, maar overal even lokkend. Na een poos hield hij stil. De talloze lichten der oeverplaatsen die tegen de heuvelen lagen, zag hij vóór zich. De lucht was klaar, de bergen stonden zwart in een lichteren hemel, asgrauw maanlicht op vooruitspringende punten. Soms verblindde hem terzijde een zoeklicht vlak boven het water: een auto, buigend om den hoek uit het Rhônedal. Hij volgde het licht tot het tussen huizen verdween.

Dan roeide hij weer, keek om en schatte den afstand der lichten in het zuiden. Het water was zwart en glad. Natte grijze nevel trok langs hem heen; hij roeide, voelde zich moe, bedacht dat hij den helen dag niets had gegeten, keek weer herhaalde malen naar de lichten die hij wilde bereiken. Maar deze naderden niet, schenen steeds verder,

onduidelijker: hij moest in een stroom zijn geraakt die hem meedroeg het open meer op. De nevel was koud en drong in zijn kleren; hij rilde. Een wijle overlegde hij en besloot dan zijn krachten te sparen, te rusten. Den kraag opgeslagen, door slaap overmand, ging hij liggen, achter in de boot.

De mist werd dichter, doordringender, geen oever was meer te zien, zelfs niet het watervlak. Boven de boeg naderde een rossig licht, en rakelings langs het wankele vaartuig gleed het dreigend silhouet van een stoomboot, de laatste in de richting van den Zwitsersen kant. Op de golven van het zog danste het ding een ogenblik vervaarlijk - een riem raakte los - dan verdween het in den nacht.

Leeg, zonder riemen dreef den volgenden ochtend een roeibootje, langs de Savooysche kust. Er was de laatste dagen geen onweer geweest, geen wind, geen golfslag op het meer. Men verwierp de mogelijkheid van een ongeluk en sleepte enige dagen later het afgedreven vaartuig weer terug naar de Zwitserse zijde.

Een brief

In den tinnen beker op de oude notenhouten kist staan lange toortsen ridderspoor; lichtblauwe bloesems met donkere stampers en donkerblauwe met een geel hart. Nu en dan valt een bloesemblad op het dofglanzende hout. De gordijnen zijn half dichtgetrokken, een brede streep zonlicht ligt over het bronskleurig kleed en kruipt langzaam naar de kist toe. Buiten is het stil; een drukkende zomermiddag. Een vogel tjilpt ergens als bij vergissing. Binnen ligt elk ding in slaap gedompeld, zo diep en onbewogen dat men de bloesembladen hoort vallen: lichtblauwe en donkerblauwe. Rondom den tinnen beker groeit een luchtig tapijt.

In het midden der kamer zit Frank Willers in een bovenmate hogen en diepen leunstoel en kijkt naar de blauwe toortsen. Hij telt de bloemklokken en wacht aandachtig tot weer een blad valt, onweerhoudelijk met haast regelmatige tussenpozen. Een vlinder is door het raam binnengedwaald en danst een wijle, een onrustige citroengele vlek, in het halfduister; vliegt dan weer weg. Willers kijkt hem na door de lichtspleet tussen de halfopen gordijnen, kijkt dan weer naar de bloemen en denkt: dat is dus zomer: een brede streep zonlicht op den grond, een citroenvlinder fladderend in het halfduister, en vallende bloembladeren.

Zij vallen nog vóór de top der toortsen is ontbloeid. Ontbinding volgt op rijpheid, dood bergt reeds elk ding, nog voor zijn kringloop is volbracht - verval en verderf is het doel. En welk een haast! blad na blad, als druppels tijd.

Dit beeld van vergankelijkheid is hem te somber. Rust behoort de zomer te zijn, geduld en dromerige verwachting; het zinnebeeld van het onveranderlijke. Zijn geest zoekt toevlucht bij herinneringen:

Een gloeiend heet korenveld, rode en blauwe bloemen erin; de lucht trilt dik als water boven de aren en een zachte warme wind glijdt langs de deinende toppen. Door den hemel drijft een eenzame witte wolk. Naast het veld een weg en naast den weg, achter den berm, diep beneden, een blauw, koel meer. Zonlicht speelt erin tot op den bodem; stenen liggen er. Tegen den kant wordt het water helderder, het is lichtgroen en kabbelt.

Een andere herinnering verdringt deze. De hete zomermiddag in Edele Lyhne's kamer Het halfdonker achter gesloten gordijnen; de geur van rozenolie, de korenbloemen, Edele's naakte voeten op het divankleed van zeegroene atlas en de koralen ketting om haar enkels, de granaatbloem, de neergeworpen zijden kousen op het kleed. Hij dwaalt verder, naar Tema Boje, naar Lyhne's moeder; Clarens, en dan is hij ergens in het Rhônedal: de trein dreunt wiegend door het dal; drukkende hitte broeit in de stof kussens. Men leunt roerloos in een hoek en wordt gewiegd en kijkt door het open raam. Het dal is breed, kaal en grijs en toch vol warmgouden zuidelijk licht. Het

is lieflijk en dreigend, ongenaakbaar en lokkend. Kerkjes liggen er op lage heuvels middenin als burchten, huizen verdringen zich er om heen, armelijk en bang. De bergen zijn naakt, de hemel is blauw en de trein dreunt en wiegt en men leunt naar achteren, voelt den heten wind in het haar en sluit voor een wijle de ogen. Een poos later zijn er weer grijsblauwe rotsen, huizen en een kerkje erboven: Raron.

Maar plotseling dwarrelen bladeren omhoog en stof, en wilde wind zweept door angstig buigende populieren, die zojuist nog in het zonlicht glinsterden. De wind wordt koud, de rots donker, en dikke zwarte onweerswolken schuiven over het dal; langs de bergwanden hangt grijze mist. Een felle bliksemschicht omspant vier toppen, een zware slag rolt dreunend en kletterend langs de rotswanden en dikke, weldadige regendruppels klateren neer in het verdorde dal. Het is kil en duister als op een herfstavond - men is een beetje verbijsterd door de plotselinge verandering der natuur, verlegen en zonder zekerheid. De regen zweept over bomen en velden, de middag is avond geworden en de trein dreunt haastig verder naar een onbekende duisternis.

Maar dan wordt het weer licht in het westen. Een strook heldere gele lucht wordt breder en breder onder de zwarte wolken en koele avondzon schijnt op sneeuwtoppen ...

Frank Willers keert in zijn kamer terug. De zonnestreep op het kleed is verder gekropen; het tapijt van bloesembladeren op de kist is nog dichter geworden. Weer valt

een blad, dof, steels, als ware het bang betrapt te worden.

Hij gaapt in zijn stoel, staat op en gaat een sigaret roken. Een dunne, lichtblauwe rookwolk trekt weg door het open venster. Buiten broeit een onveranderlijke stille zomermiddag. De berkebladeren glinsteren en in het hok beneden kakelt verstrooid een kip. Een meid trekt verderop in de straat een huisdeur hard achter zich dicht; zij zal haar vrijen middag hebben. Haar schoenhakken hameren haastig over het plaveisel; maken de stilte nog groter.

Willers gaat zuchtend weer in zijn stoel zitten. De riddersporen in den tinnen beker houden hem opnieuw bezig. Hij zoekt waar hij ze eerder heeft gezien; maar in zijn ingetogen, stil genietend leven lopen werkelijke en verbeelde herinneringen zo dooreen, dat hij niet weet of hij in zijn werkelijk verleden moet zoeken of in boeken. Hij neemt nog eens een aanloop, maar weer schuiven andere beelden zich er tussen. Hij wordt ongeduldig, geeft het op en gaat geprikkeld naar zijn slaapkamer. Omslachtig kleedt hij zich aan en verlaat het huis.

Buiten stept een kind op zijn trottinette, wat eenzaam en zonder overtuiging. Het blijft staan en lacht tegen hem alsof het van hem een uitkomst verwachtte uit deze doelloze, lege zondagmiddag. Willers kent dit gevoel; hij heeft het niet vergeten in de twintig jaren die ertussen liggen. Er is niets veranderd in hem. Nooit nog heeft hij zo sterk het onzinnige gevoeld van een leven, zichzelf lichamelijk naast zichzelf gezien, een twintigjarige spanne weggevaagd en geen enkele werkelijke verandering; niets

nieuws, hoegenaamd niets dan ditzelfde lege wachten, op wat? op het einde zonder twijfel, zoals de bloembladeren boven. Nog nooit heeft hij zich met iemand zo innig verbonden gevoeld als met dit kind - hij zou het willen troosten, willen verzoenen met hun beider gemeenzaam onontkoombaar lot. Maar hij voelt het onzinnige van deze ingeving: het zou hem niet kunnen begrijpen; en zou het hem begrijpen over twintig jaar? Willers gaat verlegen verder, zijn schoenhakken hameren op het plaveisel, langzamer dan die van de keukenmeid, maar even leeg, de stilte nog groter makend.

Over de brug, vanuit de binnenstad, komen drommen wandelaars hem tegemoet: hetzelfde ritme, dezelfde trage, golvende beweging als in de drommen huiswaartskerende fabrieksarbeiders, alleen vrolijker kleuren hier, meer luidruchtige vrouwen en drukke kinderen; en minder houding. Auto's toeteren, geënerveerd forcerend den telkens opnieuw versperden weg. Hij heeft eindelijk de brug bereikt en begint zich geborgen te voelen; maar op hetzelfde trottoir komt hem onverwachts een collega, Dr. Bremer, tegemoet. Hij overlegt; de man is niet meer te ontwijken. Gelaten gaat Willers mee naar het Casinoterras. Te midden van het opeengepakte zondagsvolk drinken zij samen een glas, vlak naast de luidruchtige, platte muziek.

Bremer praat veel, langzaam en breed als altijd, vertelt voor den derden keer de geschiedenis van zijns vaders boekerij, spreekt over zijn laatste prentenaanwinst, over losse,

onbeduidende dingen uit zijn madrileense jaren. Willers luistert verveeld; hij kent de verhalen haast van buiten, dwingt zich nu en dan tot een belangstellende tussenvraag. De beleefdheid eist, den man van tijd tot tijd aan te kijken: het kale lage voorhoofd, waar zweetdruppels op parelen, de dichtgeknepen ogen, de vette kin en de hijgende, beklemde borstkas. Hem bekruipt de onpleizierige gedachte: of je zelf eens zo wordt? over twintig jaar? - een huishoudster, een Biedermeyer-kamer met prenten langs den muur, wat boeken, een geelkoperen wankel ledikant, een trieste, vochtige badkamer en tot troost wat whisky en dikke zware havanasigaren. Hij is niet meer zeker dat men dit soort vervetting onder alle omstandigheden zou kunnen tegengaan. Bremer praat onophoudelijk, breed en zelfvoldaan, ongehinderd door de luidruchtige muziek. Maar plotseling herinnert hij zich een afspraak, reikt hem zijn slappe hand en stapt hijgend op.

Willers veegt zijn hand aan z'n broek af, wrijft nadrukkelijk, de klamme vettige aanraking van den ander wijkt slechts langzaam. De menigte hindert hem; hij wil lucht hebben, wil weg, naar boven, zich door laten waaien, niet meer aan den hijgenden Bremer denken. Hij neemt een lege tram naar een der voorsteden en daar, aan den overkant der rivier, de funiculaire naar den langgestrekten bergrug boven de stad.

Het is haast etenstijd; de laatste troepen zondagswandelaars trekken langs hem naar beneden. Op den top is het stil. Hij volgt den smallen weg langs beuken en dennen

naar de open plek, waar de banken staan. Men heeft van daar een groots, haast alomvattend uitzicht op het Alpenland. De drie hoogste toppen in het midden, rechts de verijsde sneeuwvlakten, en links, meer op den voorgrond de lagere zwarte ketens van het Luzerner gebied. Willers heeft een voorliefde voor deze puntige, sombere bergen; zij herinneren hem aan zestiende-eeuwse schilderijen, dreigend, romantisch; de geliefkoosde achtergrond voor schilderingen van den dag des oordeels, voor droomgezichten en visioenen van een gloedvol brein uit het vlakke, eentonige land aan zee. Zij zijn kouder en menselijker dan de met ijs bedekte toppen rechts, bereikbaar, haast lokkend. Straks zullen lichten schemeren in een ver dorp, mensenwoningen, en de eenzaamheid vergroten. De hemel zal blauwgroen worden en klaar, en de silhouetten scherper en zwarter, en over hem zal weer deze gelaten stemming komen, begeerte en afscheid verenigend, dit gevoel van uitgesloten zijn om der wille van een grotere en diepere rust.

Willers vraagt zich af of deze avond in zijn herinnering zich later bij de andere beelden zal voegen, vroegere eenzame avonturen, waaraan alle actie vreemd was, maar die hem nu de inhoud van zijn leven zelf schijnen. Het toeval had hem in deze stad een werkkring aangewezen, over weinig jaren zou hetzelfde toeval hem naar een andere stad verbannen; nieuwe beelden, nieuwe avonden zouden aan de andere worden gerijd. Half en half hoopte hij dat zij hem eens een zin zouden openbaren, dien hij duister vermoedde; dat zij met zijn droomgezichten zouden samen-

smelten, hem vrij zouden maken, niets anders zouden blijken te zijn dan een langzame voorbereiding op den laatsten overgang.

Hij voelt zich licht en zonder begeerte. Hij volgt het langzame groeien van den nacht. Stijgende schaduwen en nevels en wijkend licht; het laatste tjilpen van een slaapdronken vogel. Dan komt de weldadige kille lucht die naar samenzijn en warme vertrouwelijkheid doet verlangen en de eenzaamheid nog zoeter maakt.

Beneden in de stad branden reeds de lichten langs straten en op bruggen, lokkend als een havenstad vanuit zee gezien. De nacht heeft al het andere uitgevlakt. Willers keert den smallen weg terug naar het bergrestaurant, eet een weinig en daalt dan langzaam tussen zwarte bomen, een streep glinsterende sterren boven zich, in de richting der lichten.

Moe komt hij thuis. De toortsen ridderspoor op de kist zijn kaler geworden, een dikke laag bloesembladeren ligt rondom den beker. Maar plotseling weet hij nu waar hij hen eerder heeft gezien: een tuin in Kent, warm en een beetje verwilderd, een oude lieve vrouw met een strak, bijna hard gelaat, een verkleurden tuinmanshoed op het grijze haar, tussen haar planten werkend met een bloemenschaar, en ernaast een dartel zonnig meisjesgezicht en klaterend los gebabbel. Naar dit gezicht, naar deze herinneringen had hij 's middags tevergeefs gezocht. Het leek hem een grillige ongerijmdheid dat hij hen jarenlang zo

grondig had kunnen vergeten. Iets leek hem te moeten worden hersteld, behoorde te worden ingehaald. Hij ging ten slotte aan zijn tafel zitten om te schrijven. Langzaam stolden zijn gedachten in den volgenden brief:

‘.....

Ik vraag me af of jij nog wel eens terugdenkt aan onzen zomer vol plannen en verwachtingen - of je nog wel denkt als toen. Ik behoorde eerlijker te zijn en te zeggen dat ik weet dat je dit doet. Ik behoorde eerder te vragen waarom ik het zo lang heb kunnen vergeten. Ik weet er geen antwoord op.

Drie jaren steeds kalmer en onbewogener op een stille kamer, slechts met boeken, met eentonig werk en steeds eentoniger wordende gedachten; zonder avondwandelingen met jou, zonder onze morgenrit, zonder onze zwemwedstrijden en stoeipartijen, zonder je stem en zonnige warmte, zonder de veerkracht en geborgenheid die je aanwezigheid schenkt.

Wat je nu wel doet? wie nu wel naar je luistert en wie nu wel een arm om je schouder slaat als je naar het vlug krimpende licht tuurt van een onophoudelijk voortsnellenden trein?

Of er eens nog wel een brief op mijn tafel zal liggen, die vertelt als toen ...?’

Door het open raam stroomde koele nachtlucht naar binnen en bracht den geur mee van vochtig gras. Twee

vlinders gonsden tegen het plafond, fladderden naar beneden, naar de lamp en weer weg naar een donkeren hoek, waar ze tot rust kwamen.

Willers vouwde het papier dicht, haalde een enveloppe en schreef het adres. Hij zocht in zijn lade naar postzegels, maar vond niets; ze waren op. Ongesloten stelde hij den brief tegen zijn schrijftafellamp, keek een ogenblik door het raam in de zacht ruisende nacht buiten en ging dan bevredigd en moe naar bed.

Den volgenden ochtend scheen reeds hete zon in zijn slaapkamer toen hij wakker werd. Hij had hoofdpijn; het was laat; hij moest zich haasten. De dag bracht onverwacht veel werk. Hij at in de stad in een vrij uur tussen bureautijd en besprekingen. Het was weer donker eer hij thuis kwam. Hij wierp stok en hoed op den divan, draaide de schemerlampen aan en zocht naar misschien gekomen post. Op zijn schrijftafel vond hij den vergeten brief. Hij ging zitten en herlas. '... veerkracht en geborgenheid ...' Nuchter en klaar stonden er nu de woorden in al hun kleinburgerlijkheid. Willers begon zich te schamen. Haar beeld verbleekte hoe langer hoe meer; bijkomstigheden traden naar voren: gesprekken, gebaren, haar toekomstdromen: een ronde tafel en een lamp erboven, bruin tafelkleed, bruine gordijnen, bruin behang; op den grond, naast de ronde tafel, kruipend twee kleine, blonde kinderen in bruinfluwelen broekjes ... Deze bruinfluwelen broekjes begonnen hem te obsederen. Hij nam den brief en ver-

scheurde hem langzaam en nauwgezet tot heel kleine snippers.

Hij besloot een paar dagen de bergen in te gaan. Daar, van waaruit hij vóór zonsopgang den zeegroenen gletscher had gezien, onwerkelijk als uit een andere wereld; waar een sperwer in de lucht stond, de borst rossig door het morgenrood beschenen, en het pad langs rotswanden en bergmeren omhoog leidde boven de wolkengrens.

Koude lucht meende hij bij het raam te bespeuren, als een teken van verstandhouding.

Maria Concepción

Ik heb je gekend toen je tweeëndertig was. Wij reden beiden weg uit Spanje. Voor jou was 't het tweede afscheid - het laatste van je geboorteland -, voor mij een reis uit vele. Je blauwe koffers stonden in den gang, beplakt met etiketten van twijfelachtige hotels en den ‘Lloyd Norte Alemán’. Je zat op één ervan en keek uit over het land van Castilië - voor 't laatst - over de warme geurende pijnboombossen, over de schapenkudden, de herders, de stenen in dorre akkers en gloeiende zonnige aarde.

Achter je in de coupé zat Don Sallusto, grauw en oud, en sliep met halfopen mond. Voor hem bestonden geen afscheiden meer; misschien had hij ze zelfs nooit gekend. Maar jij - de handen om een knie geslagen, je koele, witte armen op den zwarten rok - keek uit over het land met een vertwijfelde gelatenheid.

Had je willen spreken? zocht je naar woorden om je overvol hart te verlichten, om dit afscheid uit te doven, te begraven onder een vloed van onverschillige, alledaagse zinnen? Maar zou het zich hebben laten begraven? zouden woorden het niet moeilijker hebben gemaakt? Je zweeg.

Ik stond naast je; en zoals jij verzonken was in je afscheid, was ik verdiept in jou. Was het een van je talloze gelijkende zusters, of was jij het zelf, die ik jaren geleden

in Cadiz had gezien, toen je voor het eerst was teruggekomen over zee?

Ik herinner me je armen, blanke ietwat te witte armen die zelden de zon hebben gezien, gewend achter blinden bij borduurwerk te zijn, of te behoren bij gevouwen, werkeloze handen. Armen, die slechts 's avonds in een open raam plachten te liggen als je naar een wegzinkende zon lag te staren over de vlakke daken van je vaderstad; die het omhelzen niet hadden geleerd en wat moe en bleek waren geworden van het vele wachten.

Herinner je je deze lange, lege weken tijdens je eerste verblijf? toen je wachtte in de lome hitte, in het halfduister achter gesloten blinden en alle dromen nog mogelijkheden waren?

En nu brengt het je in opstand van deze zoete, melancholieke leegte afscheid te moeten nemen; voor altijd. Dit litteken op je witte huid, is het niet van een te heet ijzer toen je urenlang je haren krulde, half uit verveling en half bedachtzaam en met toewijding alsof het een bruiloft gold? En nu worden deze eentonige, gebeurtenisloze weken zo boordevol in je herinnering, dat ze je de rijkste in je leven lijken.

Je bent opgestaan. Je leunt in een open raam en de trein, die hijgend den berg opkruipt, scheurt het verleden van je af, langzaam en wreed, als een foltering. Maar je wilt je er niets van laten ontgaan. Is deze pijniging niet nog een genot? Je armen liggen op den rand van het neergelaten raam, je handen zijn gevouwen en je twee armbanden

zijn op den pols gegleden, je enige sieraden: de grote smalle bamboering, dien Pedro Ruiz uit West-Afrika meebracht, en de glazen amberkleurige polsring; armzalige dingen. Maar de zon valt door het glas en de donkergele schijn op je huid is als 's avonds soms de lucht boven Valverde, dofgouden. Je ziet de stoffige, rechte weg voor je, mijlen ver door de vlakte, telegraafpalen erlangs, velden te weerszijden, dan in het dal het dorp - slechts de leemkleurige kerktoren steekt erboven uit - de huizen tegen de helling, de verweerde vestingmuur van een kasteel dat niet meer bestaat, steil oplopend en eindigend in den blauwen hemel; het kronkelende pad ernaast, en de dorsvloer, waar de wind stof en kaf opwervelt. De huisdeuren staan open en oranjekleurige zonnezeilen bewegen zacht in de opening; erachter zullen wel vliegen dansen om een slecht vergulde petroleumlamp. Vrouwen zitten tegen de muren in de avondzon en kinderen krioelen in het stof. Uit de verte dringt moe met den wind het luiden van langzaam kerende muildiertroepen; ‘árre! múl-lla!’ drijft een boer ze soms aan, maar zonder overtuiging. Het werk is gedaan.

Je had daar wel willen blijven, op den dorren, steenachtigen grond, waar toch het graan nog rijkelijk en gewillig rijpt. Bij de wijnstokken, dicht boven den grond gesnoeid, op molshopen gelijkend, en de ver uiteenstaande olijfbomen, laag en knoestig en vuilgrijs. Maar den volgenden ochtend werd op het plein met geschreeuw en ruzie een rammelende autobus volgeladen en na een wijle was het dorp weer verdwenen achter een wolk stof.

Het landschap, waar langzaam en hijgend de trein door zwoegt, is anders; geen wijnstokken zijn er meer en geen olijfbomen; slechts de hemel is nog dezelfde.

Je hebt je hoed afgezet en je haren geschud. Je haren zijn zwartblauw en je gezicht is wit. Je mond is gewillig en de plooien in de hoeken staan haast steeds tot een halven glimlach getrokken, maar het is een glimlach van beginnende ontgoocheling; en je bruingroene ogen, die nog jong zijn, nog niet door vermoeide kringen getekend, rusten vriendelijk op anderen, vriendelijker en zachter dan die van je vele gelijkende zusters, maar zij verraden een groeiende onzekerheid, een pijnlijke, nog niet geheel bewuste verwondering. Je hebt gehoopt tot nu toe, en je begint te vermoeden dat deze hoop langzaam kan wegzinken in een eindeloze grauwe leegte. Je borsten, onder de groene eenvoudige blouse slechts door een lijfje saamgehouden, zijn strak en jong; kinderen zouden zij willen en vervulling. En soms rek je je lichaam, de ellebogen naar achteren drukkend op de wat vierkante, oergezonde wijze van je volk, die niets is dan ongewekte kracht, de belofte voor een welbestierd en gezegend leven. Maar je geboorteland heeft je die vervulling onthouden; ook de tweede keer. En de trein rolt onherroepelijk naar het noorden, naar een onherroepelijk afscheid, over een dorre vlakte nu, waar geen pijnbomen meer staan en tussen de grauwe steen de schapenkudden zo ver en dun en verspreid zijn, dat men ze nauwelijks meer ziet.

Bij Avila heeft de trein stilgestaan; en toen hij verder

reed heb je lang teruggezien op de gele stadsmuur met torens en kantélen, die als een kroon tegen de zwakke helling ligt met de oude stad erbinnen: een middeleeuwse houtsnede. Maar bij Valladolid viel je oog niet op de troosteloos kale witgroene tafelbergen, die je het afscheid misschien gemakkelijker hadden gemaakt. Of zouden zij het slechts nog schrijnender hebben doen worden?

Wij zitten in het restauratierijtuig. De rolgordijnen zijn half neergelaten, schelle zon schijnt op de tafels, de rest ligt in halfduister. Borden rammelen, messen en vorken vallen. Don Sallusto is spraakzaam geworden; hij heeft kennissen ontmoet en is in een eindeloos, overbodig gesprek gewikkeld. Hij reclameert over het eten; hij heeft in Amerika geleerd eisen te stellen. Je schaamt je over je vader. Zou je in opstand willen komen tegen den grauwen, afgeleefden man tegenover je, die bezig is je lot te bezegelen en dien niets met je verbindt dan een toevallig vaderschap; die zijn moeder heeft vergeten, die misschien in jou voortleeft, en voor wien zijn land nog slechts een verouderd, haast waardeloos begrip is? Maar je aard is zwijgen en geduldig volgen.

Met een mengsel van afgunst en nieuwsgierigheid heb je naar welgeklede vrouwen gekeken, gezeten in den versten hoek, die onverschillig, met gevouwen handen, hun armen op tafel steunen en verveeld het raam uitkijken. Het landschap lijkt hun dor slechts en leeg. En jij hebt dit gebaar overgenomen, maar hoeveel edeler en overtuigender. Je witte armen zijn soepel geworden en nog langer,

en je handen smal en blank. Zonlicht glanst op je welgevormde nagels en de lichte, fijnbewerkte ring aan je vinger heeft zijn eigen leven. Een laatste herinnering aan Don Sallusto's moeder?

Vóór Miranda, bij de laatste oranjegele kalksteenbergen, scheen de volle avondzon in onze coupé, weldadig nu, niet meer heet. Het was het afscheid van Castilië. Je zat, achterovergeleund, de ogen wijd open op de wand gericht, en Don Sallusto's hoofd, grauw en oud met halfopen mond, was tegen je schouder gegleden. Hij sliep en je verroerde je niet. Je handen lagen open in je schoot. Je lot voltrok zich; toen was je groot, Maria Concepción.

De schemer viel, toen de nacht. De laatste trage uren van een te lange reis. Aan de grens heb ik je spoor verloren. Je zult naar Parijs zijn gereden en daar enkele dagen zijn gebleven, in een dier twijfelachtige hotels. Lusteloos en moe. En van Cherbourg zul je terug zijn gegaan met een der schepen van den ‘Lloyd Norte Alemán’ en men zal nog meer etiketten hebben geplakt op je blauwe koffers.

Van het tussendek zul je op het water hebben uitgekeken, dat kolkend en schuimend langszij gleed en in de verte een zog vormde, eindeloos, steeds langer, steeds vager in de richting van Spanje.

Vier jaren later heb ik je teruggezien. Ons schip gleed traag door een onbewogen zee, zwaar en glad als kwik,

dampig en meedogenloos schel zonlicht weerkaatsend. Geen zuchtje wind. We kwamen van Cuba; in Pensacola wilde ik van boord en over land verder; naar het westen of naar het zuiden, al naar het toeval zou beslissen.

De hitte was ondraaglijk, klam en stekend, en uit de open luiken der machinekamer drong met het lome zuchten en stampen der zuigers een dikke, weerzinwekkende lucht van damp en olie. De ijzeren dekplaten waren gloeiend, de kat was beneden ergens weggekropen en in zijn goor, doorzweet wollen hemd zat de kok in de deur van het kombuis aardappelen te schillen, die niemand zou eten. Op het achterschip onder het zonnezeil hing nog wat koelte; ik zat er suffend het einde der reis af te wachten. Buiten schitterde in hete metaalkleuren het water; ergens er middenin stond de onbeweeglijke blanke vin van een haai; damp erachter, damp erboven en hoog in den hemel een helse zon.

Langzaam werd de zee sepiakleurig, dan groen. In de heiige lucht in de verte vooruit groeide een lichtere streep; de kust. Wit zand en pijnbomen erop, waaiervormige met mageren stam. Boeien in het water; een wrak; een baai met opgelegde schepen en vóór ons een rommelige stad, even heet, even wit en gloeiend in trillende lucht als de zee.

Vóór ik aan land kwam, leek me een eeuwigheid verstreken. Verblind, door haast vloeibare lucht omgeven, volgde ik een gids naar een laag, houten hotel. Een grijnzende neger nam me in ontvangst, een admiraalspet op het grijze kroeshaar en zes gouden galons op de mouw.

Hij opende ergens boven aan het einde van een langen gang een deur. Een groot, leeg vertrek, halfdonker achter rieten jalouzieën, een bed in het midden, een wastafel aan de muur en ergens een kast. Half ontkleed wierp ik me neer, uitgeput en tegelijk opgejaagd, in de somberste stemming. Het halfduister bracht langzaam-aan rust; de warmte werd minder en liet mij in een toestand komen tussen waken en slapen in. Twee torren liepen over de vloer. Soms vlogen ze snorrend op en ploften ergens neer in een hoek. Meer gebeurde niet.

Vlak voor het vallen van den nacht ging ik de straat op. Het was er leeg; gras groeide naast het asfaltdek, palmen stonden in het midden; ergens het silhouet van een wolkenkrabber, nutteloos, verlaten tussen huizen en barakken zonder verdieping. Uit een der gebouwen drong door de open ramen gedempte jazzmuziek, plichtmatig, zonder onderbreking; soms ook lachen. Papieren vlaggen en guirlanden versierden het plafond, schaduwen schoven langs de ramen. Beneden stonden auto's en uit den hemel sloeg nachtelijke dauw neer op de straat. Nog lang drong diezelfde troosteloze muziek door tot in mijn kamer, tot ik in slaap viel op een smal, hard bed.

De zon was juist boven de kim uit toen ik weer op was. Beneden sliep de oude neger blauw en goor in zijn schommelstoel, de admiraalspet achter op 't hoofd, de jas met de gouden galons opengeknoopt en de handen over de buik gevouwen. De deur knarste; buiten waaide verkwikkende koelte. Een vrouw kwam thuis, grauw en verfomfaaid;

twee honden; wat lege auto's langs den kant van den weg; meer was niet te zien. De ochtend deed alle ellende vergeten, woei de hoofdpijn weg en de zwartgallige stemming. Ik stak een sigaret op en slenterde straten door op goed geluk, in de richting van de baai, of naar voorsteden, ik weet het niet. De buurt werd armzaliger. Houten steigers vervingen het voetpad hier en daar; barakken, schuttingen langs den kant, en in het midden het afval van paupers; emmers, gebroken vaatwerk, lompen. Een vrouw liep voor me uit, een kind op den arm en een bundel in de andere, vrije hand. Zij liep langzaam; ik haalde haar in. Het kind had mij het gezicht toegekeerd, het hield in zijn handen een smalle bamboering; Pedro Ruiz' ring. Het was jouw kind en jij liep vóór me, slepend en moe, met gebogen rug. Je droeg een katoenen rok en blouse als een werkmansvrouw; je lichaam was breder geworden en slap en je huid was niet meer blank. Alleen je hals herkende ik nog; smal onder het donkere haar, wat naar voren gebogen.

Ik wilde je niet voorbijgaan en hield mijn schreden in; ik durfde je gezicht niet te zien. Hoeveel zou het nog van vroeger hebben bewaard?

Traag gingen we verder, moeizaam, als door een last weerhouden; de tien minuten leken me een uur. Op een plein stonden autobussen; in één wrong je je binnen met kind en bundel. Toen heb ik door het raam je gelaat gezien; je ogen waren harder en strakker geworden, je wangen oud, en uit de plooien om den mond was het

halve glimlachen geheel verdwenen. Je zag me niet; je zag niemand, je staarde voor je uit als iemand die over een onrecht broedt dat hem is aangedaan en dat hij nog niet geheel begrijpt.

De zon stond reeds hoog, de lucht op het plein begon te gloeien; stof hing er en oliestank. Ik besloot je te volgen; wie weet wat ik zou zien. We reden eindelijk; ik achter je gezeten. Je kind reikte me glimlachend den bamboering. Soms zag ik je halve gezicht; het was nog blank, slechts je kin was zwaarder geworden en uit je haar, blauwzwart en glanzend, steeg een zoetige vanillegeur.

De straat was recht, het land vlak. Telefoondraden gleden langs ons heen; vogels zaten erop hier en daar, rossige met neerhangenden zwarten staart. Na een uur hielden we stil bij een katoenplantage; je stapte uit.

Een pijnboombosje; een ‘store’ er midden in en eromheen vervallen negerwoningen. Dan een pad over het veld, in blakende zon een witte muur door lage huizen onderbroken. Dit pad ging je op, het kind op je arm en in de andere, vrije hand den bundel. Ik zocht in den ‘store’ beschutting tegen de zon; door de deuropening zag ik je langzaam verder gaan.

De man achter de toonbank volgde mijn blikken: ‘Acosta's vrouw’, zei hij met een knik in je richting; ‘poor girl’.

Ik draaide me naar hem toe: ‘Waarom?’

‘Waarom? maar heeft U geen kranten gelezen de laatste dagen? Acosta! Rafael Acosta, die gisteren twintig

jaar heeft gekregen. Heeft hier op de plantage gewerkt. Maar er was niets met hem te beginnen. Zuipen, ruzie zoeken, vechten; steeds met het mes klaar. Deze keer is hij te ver gegaan. Een ongeluk zeggen ze. Kom, kom, niets geloof ik er van. Het was al een oude zaak. Poor girl ...'

Heeft Don Sallusto je dus in den steek gelaten? of is hij dood? of ben je weggelopen, stil, bij 't krieken van den ochtend, om toch je lot te dwingen? om toch met een Spanjaard te trouwen? Heeft hij je terugkeer beloofd?

Ik ben in de blakende zon het pad op gegaan naar je huis. De deur stond open, een zonnezeil hing ervoor, half dicht geschoven. Op den vloer binnenin stond een waterkruik; je kind speelde in het stof en tegen den zijmuur van het buurhuis hurkten peones. Olielucht drong tot me door; werd er een paella bereid met saffraan en helrood piment? In den schaduw van een afdak stond je boven een tobbe gebogen te wassen met de werktuiglijke, lome gebaren van een tot eindeloze dwangarbeid veroordeelde. Je richtte je op toen ik voorbijkwam en met de rug van je hand veegde je een haarlok uit je gezicht. Was er toen voor een ogenblik niet weer in de plooien om je mond de halve glimlach?

... De nachthemel is boven Florida even koud en hoog als boven Valverde. En staan er niet haast dezelfde sterren in, Maria Concepción? Schijnt de avondzon niet op dezelfde wijze op de witte muren der huizen, hier als in Spanje? en zijn wij niet overal ballingen? ons leven lang?

Met de middagbus ben ik naar Pensacola teruggereden. Je was niet meer aan 't wassen naast je huis.

Er viel niets groots van je te berichten. Je zult niet in opstand komen tegen je lot en nog na een mensenleeftijd over je wilde daden doen spreken. En je zult evenmin - als de heel weinigen - ver boven je leed uitgroeien tot een lichtende, verzoenende herinnering. Want ben je niet slechts één uit je vele gelijkende zusters? Het hoesten zal erger worden misschien, en een vroegen dood zul je hebben. En dan zal in de vlakke aarde van Florida een vrouw meer begraven liggen van wie men er niets geweten heeft.

Maar misschien zul je ook sterker worden en hard en grof en veel bastaarden baren en later een van die ruwen zijn, die men zich niet meer kan voorstellen als meisje, als kind.

Maar wat zal spoedig nog werkelijk van je over zijn? wat anders dan de herinnering van een vreemdeling: een jonge vrouw in den trein van Madrid naar Irun, gezeten in den vollen schijn van de late avondzon. De ogen wijd open, op de wand tegenover zich gericht en tegen haar schouder gezonken het hoofd van een grauw, oud, slapend man. De laatste oranjegrijze kalksteenbergen in het warme licht en in je schoot de open handen.

Een spiegel en troost voor zijn eigen hopeloos onnut bestaan.

Euler verdwijnt

Er was nog slechts één kamer vrij; hij besloot haar te nemen. Hij kende deze kamers van buiten; beneden een bepaalden breedtegraad waren zij overal dezelfde, in Europa, in Amerika, aan de Noordafrikaanse kust: een groenachtige kalksaus op de muren, watervlekken en verbrokkeling daar waar niemand ze zou zoeken, een ondoorzichtig net belledraden boven een deur, met dezelfde kalksaus bedekt. Vuile linnen gordijnen met inkten vetvlekken, half van de roe gezakt. Een rood pluche sofa, met een stuk rood damast gerepareerd, en het geelkoperen scheefgezakte bed. De lakens waren schoon; kalkwit - maar hij kende zulke lakens maar al te goed: dun en broos waren zij, iets bruinachtigs schemerde en doorheen, en deze ondefinieerbare bruine schaduw verraadde hen steeds; men kon een uur lang ernaar turen, zij bleven onveranderlijk, wit en broos, zonder een vlek. Maar als men zich had uitgestrekt en het licht had uitgedraaid, dan begon het te lopen - God weet waar vandaan.

Jan Euler had besloten daar geen rekening mee te houden; zijn leven zou veranderen. Het was niet meer nodig op zoiets te letten - niet meer wenselijk zelfs. Op elk bed kon men in slaap vallen, ook tussen ongedierte; alles hing slechts af van de mate van moeheid, van uitge-

putheid; na een poos zou men niet eens de beten meer voelen. Eén ding was slechts nodig: den slaap tot het uiterste te beperken, tot deze geringste noodzakelijke hoeveelheid die ook bestand is tegen een twijfelachtig bed. Men zou zich eraan moeten gewennen; in het begin zou het moeilijk zijn. Hij kleedde zich uit, dwong zich zich in de gore wasbak te wassen, doofde het licht en wachtte. Een uur, anderhalf, maar op het laken begon niets te lopen. Haast teleurgesteld viel hij in slaap.

Laat in den morgen werd hij wakker met het gevoel te lang te hebben geslapen, de eerste proef niet te hebben doorstaan. Muziek had hem gewekt. Twee straatmuzikanten; een trom en een klarinet. Zij speelden een houterige, schelle mars; hun eigen vinding zonder twijfel. Samen waren zij haast twee eeuwen oud. Maar Euler had het pittoreske in den ban gedaan; geen vertedering, geen romantiek; sentimentaliteit leidde af van waar het op aan kwam: men moest zichzelf uit den weg ruimen. Schouderophalend ging hij naar de wastafel, Het het water lopen. Koud, klaar water stroomde over zijn handen; hij vulde een glas. Lokkend glinsterden druppels aan den rand, hij hield het een ogenblik tegen het licht. Men had hem van tyfusgevaar gesproken - weer betrapte hij zich op een afdwaling. Hij moest leren al deze zijsprongen te vermijden, zich te concentreren uitsluitend op dat wat was, helder, eenvoudig, nameloos, zonder den ballast van menselijke geleerdheid en sentimentaliteit. In langzame teugen dronk hij het verkwikkende vocht tot den laatsten druppel; het

had een ijzersmaak, voor hem sedert maanden het eerste onvermengde genot.

Euler kleedde zich aan, pakte zijn schamel bezit bijeen en ging. Beneden betaalde hij zijn rekening - wat hem restte was weinig, genoeg voor twee maanden misschien als hij zich tot het uiterste beperkte. Hij begon te lopen, zijn weg bracht hem langs het Prado. Zou hij nog eens Velazquez gaan zien, voor hij ging, en Greco? Onder de beelden zoeken naar een die zich ontkende, die 's levens begeerten had overwonnen, die slechts nog wàs? Maar de toegangsprijs leek hem te hoog en wat hij zou vinden, zouden slechts hovaardigen zijn, verfijnde farizeeërs en extatische mystici. Het was beter alleen te beginnen, onbelast, zonder misleidende beelden.

Hij slenterde langs brede lanen, treuzelde op banken en trachtte niet te zien wat voorbij ging; slechts hout te voelen in zijn rug, warme wind te ademen en de lucht van acaciabloesems, knieën en armen niet meer te bewegen, te worden als een boom, star en in zichzelf teruggetrokken, levend achter knoestige schors. In den namiddag at hij ergens wat brood, een hardgekookt ei en besloot zijn tocht te beginnen. Een luidruchtige mensendrom trok hem ergens heen, venters schreeuwden, auto's raasden voorbij en jongens renden als naar een brand. Hij liet zich meetrekken; de straat mondde uit op de Plaza de Toros. Bogen, poorten, galerijen, schreeuwende en stompende kijklustigen, een Romeinse arena; nooit was de illusie zo volkomen geweest. Maar hij bedwong zich en wendde zich

af, slechts het vizioen houdend van schaduw en laat zonlicht onder stoffige baksteenbogen.

Ergens op een stillere hoek stond een bus, smerig en scheefgezakt, met zonverbrande boeren gevuld. Hij schoof zich tussen de ronde ruggen, langs de zwarte plooien in een getaande nek, en wachtte. Men reed naar het noordoosten, stotend en dreunend, langs een gladden, eentonigen weg. Glooiende velden en steppen een half uur lang, eindeloze steenmuren en bomen erachter, dan een oude brug, een bocht in den weg, in een plooi van het terrein een bos en een plateau, steil afgebroken erachter op enigen afstand, rossig-naakt onder een dorren hemel. De bus hield verderop voor een stadspoort stil.

Tussen straatweg en muur stonden cypressen. De schaduwen werden reeds langer; Euler leunde tegen een der stoffige stammen en keek naar het stervende zonlicht aan zijn voeten; wortels, stenen, wat gras en daartussen de weerschijn van een zinkenden dag, de uitloper van een wijd, ietwat zwaarmoedig tafereel dat hij daarbuiten vermoedde. Deze beperking van den horizon leek hem een mogelijke weg: zich in zichzelf terugtrekken, trachten een boom te worden, niets meer zien en begeren, maar zijn, een deel worden van het geheel, uitgerust en verzadigd, zonder wensen. Iemand was naast hem komen staan, had naar de muren gewezen en uitgelegd: resten uit den Moorsen tijd. Euler wendde zich af; men moest dit vergeten, men moest alle eruditie verwerpen, associaties vermijden die slechts afleidden. Men moest slechts zien

hoe de baksteen weer tot zand verbrokkelde, hoe de muur uit elkander gleed als een zandkasteel door kinderen aan zee gebouwd, hoe grijsgroen onkruid over de puinhopen kroop en zich vastklampte in gebarsten voegen.

Achter de muur vond hij een kerk; een paleisachtig gebouw: ‘Archivo General Del Reino’ stond boven de deur. Staatsarchief. Gras groeide tot op den drempel, geen mens was te zien, geen stem te horen. Aan het eind van een veld graasde een zwarte geit en laag boven de daken cirkelde langzaam een sperwer, schoot neer in het veld en fladderde weg, iets tussen zijn klauwen. Ergens achter muren moest de stad liggen, men hoorde niets; een hond blafte op een veld. De stad was dood, versteend sedert eeuwen en langzaam vervallend als een Inkatempel; niets stuitte haar. Zij leek hem een uitnemend terrein; Euler besloot te blijven.

In een hut aan een heuvel, buiten de wallen, vond hij gastvrijheid bij mensen die hij nauwelijks verstond. Op een strozak op den grond gezeten keek hij lang door de deuropening naar de bergen in het westen. Mistblauw, dan bijna zwart en een steeds wijder wordende hemel erboven. In dien hemel verdiept viel hij in slaap.

Hoendergekakel wekte hem en stemmen buiten. Hij was stijf, rekte zich, stond op, plaste wat aan een troebele put op het veld en ging in de richting van het plateau, naar de steile, rossige randen.

Voor een witte hut tussen kurkeiken stond een vrouw, den arm tegen den deurpost gestut, iets zoekend in de velden. Zij was jong en fors, prachtige geelbruine huid,

blauwzwart haar. Weer betrapte zich Euler: deze dingen deden niet ter zake; ter zake deed dat zij zich omkeerde en onder haar hebben zocht met zulk een rust, zulk een dierlijke loomheid, dat men eer meende een tijger door het struikgewas te zien slenteren. Hij kwam dichterbij, maar zij zag hem niet, ook niet gedurende de uren die hij zich in dit zijn verdiepte, dat buiten alle mensengemeenschap scheen te staan.

Euler was bevredigd, hij had zijn Thebaïs gevonden. Hij ging, onder zinkende zon, over leemakkers verder naar de randen van het klif. Een lemen bouwval trok zijn aandacht, half in den grond gegraven, half tegen een heuvel geplakt. Een lage deuropening gaf toegang tot iets als een mijnschacht; maar het leidde niet verder, de duisternis bedroog. Hij stond in een verlaten pottenbakkerij; stoffige gereedschappen, een draaischijf, waren er nog. Ergens een alkoof - men kon van daaruit door de deur naar de bergranden zien.

Euler bleef. Hier was zijn bestemming; midden in leem, half onder de aarde en het uitzicht op een bergrand en den hemel. De geel lichtende, onwerkelijk grote avondster ergens daar, waar uit het blauw zwarte koude nacht werd.

Den volgenden dag draaide, schokkend en onhandig nog, het wiel. Een halfkindse met houten been, die op zijn doelloze strooptocht voor de deuropening was verschenen, zorgde voor het weinige nodige; hij kwam elken dag met de hardnekkigheid van een hond. Euler zag hem nauwelijks; hij draaide en vormde; kneedde de bruingrijze kille

stof die hem omgaf, die wand was en dak en bodem, de stof in zijn haren en de korst in de rimpels van hoofd en handen. Hij draaide, onhandig eerst en log. Slap zakte de massa weer ineen onder zijn vingers, amorf en willoos weerspannig; maar langzaamaan stegen de wanden uit de schijf, vormde zich gewillig de ronding van bord, van schotel en kruik.

Soms gloeide de oven. Euler zat 's nachts voor het luchtgat en voedde. Naast hem de halfkindse, boven hen de fonkelende zwarte hemel. Windstoten droegen het slaapdronken luiden aan van schapenklokjes; een kudde ergens in de vlakte, onrustig, wie weet waarom. Om den oven cirkelde nieuwsgierig een verwilderde hond.

Nachten en dagen verstreken, glad als een waterspiegel - weken werden tot maanden. Euler draaide en tegen den avond zat hij, dicht naast de deur, het oog gericht op de bergranden. Zijn rug had zich een holte geschuurd in de lemen wand, zijn hoofd een lemen kussen. Leem vulde zijn haren, leem wiste vormen en grenzen uit, bereidde overgangen voor, langzaam en geleidelijk als in de bedding van den beek.

Eens meende hij, de gebrande vormen bekijkend, dat zij te luchtig werden, te veel herinnering van vroeger geziene, bewonderde dingen. Hij zag gevaar en vernielde het wiel. Van toen af groeiden slechts bakstenen stapels om den oven.

In dien tijd gebeurde het soms dat hij aantekeningen maakte; half werktuiglijk grepen zijn handen naar potlood

en stukken met leem beduimeld papier. Avondzon viel wijnrood in zijn hol; misschien maakte zij hem zachter. Misschien wilde hij groter rust nog winnen, zich vrijer maken op deze wijze; misschien was het slechts terugval. Weinige bladen bleven bewaard:

? November

Jaren geleden in Florence: een regennacht, flakkerende gaslampen onder de colonnaden der Uffizi. Hij leest. Misschien is hij op weg het te vinden, misschien leest hij slechts om in te halen, verzuimde gelegenheden. Misschien heeft hij het reeds gevonden, het onbeduidende zwakke punt dat een werk van jaren ineen doet storten, een leven, een roem; luidruchtige holle roem. Hij zou zich dan echter moeten verraden, door iets, een nietig gebaar. Maar hij verraadt zich niet. Hij zit op een der spekkige steenbanken, gepolijst door armoede en vuilnis van jaren. Uit een grijs papier neemt hij een brok brood. Het is kleffig; tussen zijn vingers tot een kogel gevormd. Hij heft het op tot waar ergens in den witten baard de mond moet zijn. Maar deze mond neemt het niet; het was slechts een mechanische herinnering aan iets dat al lang zijn zin had verloren. Misschien leest hij ook niet, misschien zit hij daar slechts om te bewijzen tot welke ongehoorde werkelijkheid de adem der eeuwigheid in ons kan worden ...

Maart

Ik herlees: ‘ongehoorde werkelijkheid’, en schaam me.

Waarom deze zinloze overdrijving? Op welk effect hoopt zij nog heimelijk? Op wien wacht zij om indruk te maken? Waarom niet eenvoudig gezegd, dat voor hem de eeuwigheid weer een werkelijkheid was geworden, een werkelijkheid die wij hebben verspeeld?

Ik begin achterdochtig te worden jegens mijzelf. Er bestaat twijfel aan mijn oprechtheid, niet slechts aan het nodige geduld.

Maart

In de deuropening tegenover me het klif. Naakte bruine klei; de klei die ik bewerk. Zwarte kloven in steile hellingen, nergens een boom, slechts boven de hemel. Tussen ons dezelfde bruine klei, brede voren in uitgewassen heuvels, grillige vormen: een tot stof vervallend rotslandschap; geen pad, geen hut, soms wat steppengras.

Sedert vijf avonden ligt op den bovensten rand van het klif een streep zacht roze licht. Dat een voorwereldlijk landschap zo liefelijk kan zijn.

Sedert vijf avonden herleef ik die vaart langs de Bahamaeilanden; te lang vergeten. Hetzelfde roze licht, dezelfde hemel erboven, dezelfde onmetelijke eenzaamheid. De palmen van Bimini; midden in zee leken zij te staan: lokkende luchtspiegeling.

Eindeloos water wordt leem, onvruchtbaar stof. Twee werelden smelten samen. Ik zweef boven hen in een wijkende streep zacht roze licht. Ik nader; misschien zal het niet onmogelijk zijn ...

April

Alles is ineengestort. Nachtegalen zingen vlak voor mijn deur, niet in een doemenden, onbespieden ochtend, maar op klaarlichten dag, midden in de reeds brandende zon van mijn wildernis. Ik heb weer naar al wat leeft gekeken; mijn lichaam is de sterkere geweest. Ik ben onder bloeiende bomen naar de rivier gegaan om de klei van mijn handen te wassen. Ik heb bloemen geplukt en de geur van kruiden opgesnoven en mijn voetzolen gekoeld in de morgendauw van het gras. Aan den waterloop vond ik haar. Zij zat op een rotsblok, de rokken opgeschort en barrevoets. Lachend keek zij mij aan, een jong lokkend gelaat, begeerlijk, vrouwelijk. Ik ben haar gevolgd, ben in haar hut geweest. Door het raam streek 's nachts zoele lokkende wind als van zee. Ik geef me drie dagen nog ... zilte lokkende zee ...

Het laatste afscheid

Het was nog vroeg en koud; een dag in november. De zon was nog niet krachtig genoeg om de nevelen van de spoorlijn te verdrijven en uit de opening van de stations-overkapping. De rails verdwenen in den mist en ergens buiten op het rangeerterrein blies een locomotief, die men niet zag, haar stoom af.

De reizigers kwamen geleidelijk binnen, de meesten nog niet goed uitgeslapen, en bezorgd om hun bagage, een enkele onverschillig en verveeld, te lang reeds gewend aan het traject. Wij hadden de kragen opgezet en ijsbeerden over het perron tot aan het buitenste einde, waar in den nu lichteren mist het silhouet der stomende locomotief zichtbaar werd. Hij sprak nauwelijks, keek als gewoonlijk recht voor zich uit, op den grond of naar den einder, men wist het niet goed, maar in den regel naar meer dingen dan men vermoedde.

Toen de trein al langzaam in beweging begon te komen, sprong hij na een haastigen handdruk pas op, keerde zich nog eens vluchtig half naar mij om, met een blik die mij, de muren en den grond omvatte, en ging dan resoluut naar zijn plaats, ergens in een hoek, zich om niets wat achter hem lag meer bekommerend.

Hij had de gewoonte elk afscheid nog schrijnender en afgescheurder te maken dan nodig was, verwoed weer

steeds opnieuw zich tot vertrekken dwingend, tot wrevelig verder gaan op zijn weg van onuitputtelijke verveling. Maar hij hing aan het blijven even bezeten en hardnekkig als hij meende het telkens weer van zich af te moeten schudden. Zijn onverschillig vertrek verborg in den grond slechts een al te grote gevoeligheid.

Dit was te Madrid, en ik wist niet dat het ook ons laatste afscheid was. In leven heb ik hem niet meer gezien.

Het is opmerkelijk, dat ook na zijn dood mijn werk mij steeds weer naar die landen bracht die hij hartstochtelijk had begeerd te bereizen, ten dele ook had bezocht en in talloze verbeeldingen had opgeroepen, alsof een schikking ook boven het leven uit ons trachtte samen te houden en door verborgen betrekkingen te binden.

Zo heb ik hem jaren later in Peking teruggezien, de ‘Verboden Stad’, die hij, naar ik geloof, nimmer heeft betreden, hoewel haar grootse, open regelmatigheid, haar verval, de wijde, kleurloze vlakte waarin zij is gebouwd, door duizenden boeren beploegd en doorwerkt, hem zou hebben geboeid. De tijden der Ming- en Mandsjoekeizers zijn voorbij, hun paleizen staan leeg, soms reeds ineengestort, vogelnesten in open vensterholen, en door de verlaten zalen, halfdonker en leeg als Mongolententen, strijkt de wind en draagt er het stof aan van de woestijn. De poort waarboven geschreven staat: ‘Prinsen, Vazallen en Gezanten, af van Uw paarden!’ wekt al sedert mensenheugenis bij niemand meer ontzag.

Maar zijn peinzen was op het landschap bezuiden gericht geweest, op de blauwe kustlijn in de Zuidzee, op het vervallen Macao, op Amoy, aan de taifoenkust tegenover Formosa, waar het land langzaam over talloze zandplaten en klippen uit het water stijgt en 's avonds verre bergen aan den kim een eindeloze ruimte verbergen.

De kust in het noorden, onmerkbaar zich uit modderige zeeën verheffend aan dichtgeslibde rivieren, is eentoniger en grauw. Dorpen, haast onzichtbaar achter manshoge lemen muren, lemen grafheuvels in rijen, in groepen en alleen, midden in het veld waar een boer met een nog prehistorischen ploeg de aardkorst scheurt, zijn de enige afwisselingen voor het oog; herinneringen aan dood, aan vergankelijkheid, beelden van grauwe armoede en leegte van het bestaan. Soms hier en daar een magere wilg.

Het was in een bioscoop dat ik hem zag. Een der weinige bioscopen in Peking, niet groter of beter dan een armzalige zaal in een vergeten Nederlandse provinciestad. Hij kwam dicht bij mij zitten, op dezelfde rij; zijn blik streek langs mij heen, maar hij deed of hij mij niet herkende. Hij had de vermomming van een Japanner gekozen, een van de tienduizendtallen die die jaren op de noordelijke hoofdstad waren neergestreken als vliegen op een aas. Deed hij het om zichzelf te kastijden? Deed hij het willens om nog nadrukkelijker het schrijnende beeld der keizersstad te ondergaan, die, uitgeleverd aan deze vreemde indringers, langzaam en onweerhoudelijk steeds nieuwe brokken van haar groots eenvormig silhouet verloor? Deed hij het om als

het ware aan den lijve te ondergaan hoe in de hoven en tuinen van oude paleizen wanstaltige nieuwe gebouwen verrezen, kaal en zonder fantasie, haastig en goedkoop opgetrokken? om te zien hoe langzaamaan een net van puisten zich verbreidde over de huid der stad, slechts het afval van westerse beschavingsvormen brengend, bij ons sedert jaren al weer uitgestoten en overwonnen?

Hij was veel groter dan het gemiddelde zijner nieuwe rasgenoten. Het haar was donkerder dan vroeger en begon wat uit te dunnen en de neus leek scherper. Zijn huid was getaand, niet meer licht. De ogen heb ik nauwelijks gezien; zij keken nog steeds slechts zelden en vluchtig naar mensen en waren recht vooruit half op den grond, half ergens in de verte gericht. Het hoofd hield hij licht gebogen, als altijd, het nauwelijks bewegend; uit zijn houding sprak wrevel en ontevredenheid; ook een deel slecht verborgen verlegenheid. Hij droeg een zijden kimono, een harmonieus weefsel in donkerblauwe en bruine tinten, en houten sandalen. De knieën opgetrokken en de voeten steunend op de balustrade stutte hij de wang in een smalle hand, bleek en lang zich heffend uit de teruggevallen wijde mouw. Daarna bewoog hij in het geheel niet meer. De rug was licht gebogen, wat hoog; er was geen twijfel mogelijk aan zijn identiteit.

Naast hem zat een moesmee, in een fel gekleurden, goedkopen kimono gekleed en boven het bleke gezicht den kunstig opgebouwden, veel te groten haardos, vettig en topzwaar, dien haarsgelijken in het veroverde land uit-

dagend ten toon stelden, blijkbaar als teken en voorbeeld van nationale deugd en grootheid en het ontwaken van een nieuwen geest in den versten Oost; een der vrouwen uit den zwerm, die achter de veroveraars en pioniers was aangetrokken om hun leven in den vreemde te verzoeten.

Zij was lelijk en grof; klein, haast misvormd, praatziek en met een stompzinnige uitdrukking in het platte gezicht; een kind uit het volk. Had hij, die vroeger vaak menselijk gezelschap nauwelijks had kunnen verdragen, juist haar tot zich genomen om de beproevingen opeen te stapelen, zijn nieuw leven nog harder en zwaarder te maken om het nog grondiger te overwinnen? Hij onderging gelaten en onbewogen haar gebabbel, vertrok nauwelijks nu en dan den mond.

Dat was alles wat ik van hem zag. De voorstelling begon en na beëindiging raakte ik zijn spoor kwijt in het gedrang in de duisternis buiten. Maar kort daarna, op bezoek bij een vriend in den noordoostelijken hoek der Tartarenstad, kwam het plan bij mij op te voet langs omwegen naar huis te wandelen om een stadswijk te leren kennen die ik nog niet had gezien, en daar vond ik hem weer.

Het was een der reeds warme dagen in het voorjaar; de zon was aan het ondergaan achter de heuvels in het westen. In de hoetoengs stond stof en hitte en uit open poorten drong etenslucht en de stank van afval en mest. De stad, hier onregelmatig en schaars bebouwd, leek vaak meer een open veld met wild gewas en uitgedroogde regenbeken, in het oosten begrensd door de achtmaal

manshoge muur, die, volkomen gaaf nog, een vierkant van mijlen omspant en beschermt tegen sedert lang niet meer bestaande gevaren. In het vallende duister zag ik langs dien muur traag een rij beladen kamelen trekken. De dieren verloren reeds hun wintervacht, flarden wol hingen neer van plekken naakte huid, die ruidig leek, zou men niet beter weten. Het pad dat zij volgden verdween tussen bakstenen muren; er moest daar ergens een karavanserai liggen, het doel van een zijpad van den groten karavaanweg, die buiten de muur bij den Gelen Tempel zijn einden uitgangspunt heeft en van daar, over Kalgan, in westelijke richting dwars door Binnen-Azië loopt: de grote oude Zijde-route, die Marco Polo was gevolgd en voor en na hem onnoemelijke anderen.

Ik trachtte het pad en de opening tussen de muren te bereiken vóór de laatste kameel in het warnet van zijstegen was verdwenen, maar ik kwam te laat. Er speelden daar slechts twee naakte kinderen en een grijsaard hurkte in een open deur, tevreden rokend uit een pijp met kleinen, zilveren kop. De muren te weerszijden, grijs en ingestort op sommige plekken, reikten nauwelijks hoger dan de ogen. In den hemel er boven, wolkenloos, vaalgroen en reeds nachtelijk, fonkelde een enkele vroege ster; van de kamelen geen spoor. Ik sloeg op goed geluk een zijweg in; de geur van wierook hing er; voor een rood geschilderd poortgebouw stonden mannen en vrouwen en binnen zag ik een lama lopen over den hof; uit een bronzen ketel in het midden steeg reukwerk in dichte bedwelmende

wolken en vulde het binnenplein. In de nabijheid van den Mongolentempel moest de karavaan haar onderdak gevonden hebben. Ik zocht in den volgenden steeg; een zwart zwijn, zich in een modderplas wentelend, versperde den weg. Maar om den hoek stond, gelaten wachtend, de laatste kameel; de andere waren reeds op een besloten plaats gebracht en neergeknield om van hun lasten te worden ontdaan.

Uit een halfvervallen huis (het gebogen dak verhief zich nauwelijks boven den muur) drong licht. Daar zat hij. tegenover de open deur op een mat op den grond gehurkt, de handen om de knieën gevouwen, voor zich uit starend op den grond. Het klepperen van houten sandalen drong naar buiten: de moesmee in haar opzichtigen kimono liep druk bezig heen en weer. Hij zag haar niet, zijn ogen waren strak op den bodem gericht, waar in het stof de kamelen lagen en de losgesnoerde balen onder geschreeuw werden opgetild en weggedragen naar een gehavend, pakhuisachtig gebouw. Het leek alsof zijn denken langs dit stof, langs de kamelen en balen en den karavaanweg als met een onzichtbaar maar vast navelsnoer was gebonden aan de eindeloze steppen achter het grensgebergte. Hij verroerde zich niet; hij leek reeds ver op het pad der verlossende contemplatie.

Enkele maanden later ben ik naar Pei Tai Ho gegaan om aan zee de drukkendste warmte te ontlopen, die in den midzomer Peking tot een oven maakt. Het eentonige

ruisen der golven, de zon, de wind en het huis aan het strand herinnerden me aan den Taag, waarover ook hij weken lang had uitgekeken, plannen makend, wachtend op de mogelijkheid voor een nieuw, gevestigd leven, dat hij toch geen jaar had kunnen verduren, en ten slotte ontgoocheld en ontevreden weer verder trekkend. De galerij, witgekalkt en laag, was met neerhangende matten tegen de middaghitte beschermd. Hortensia's stonden er, geraniums, muurbloemen en wilde anjers; buiten bloeiden hibiscusstruiken en geurden sparren; eksters klapten er en wielewalen vlogen roepend door het veld; binnen in den slaapdronken schaduw hing de geur van rieten matten en van houtskoolvuur; er gonsde een rusteloze vlieg.

Op een avond kwam strakke zuid-westenwind vochtige, warme lucht aandragen; hij drukte de vlam in de petroleumlamp aanhoudend omlaag en maakte het lezen onmogelijk. Buiten stond een volle maan in den haast wolkenlozen hemel. Ik klapte het boek dicht en ging naar het strand. De zwarte schaduwen der Lotusheuvels in het westen drongen tot dicht aan zee, de wind veegde door het spartelgras, en zeewier en schuim werden door den vloed op het zand geworpen. Ik liep een uur; de weg, die tussen de heuvels en het strand tot aan het uiterste einde van de badplaats leidde, was al lang tot een pad over vlakke duinen geworden. Een rivier versperde den weg, maar de mond was dichtgeslibd en over een zandbank kwam men gemakkelijk op den anderen oever. Kikkers kwaakten in de kreek, een zwerm kraaien vloog laag, nauwelijks zichtbaar,

land-inwaarts met een enkel gedempt krassen van den voorsten vogel. Aan den einder voor mij uit werden de duinen hoger. Toen ik den top had bereikt, bleek erachter weer een rivier te liggen, maar breder nu en niet verzand. Buiten op zee lag, als de zwarte schaduw van een draak, een jonk; geen licht brandde aan boord en de schim van een sampan gleed tussen schip en kust over het water. Een man stond aan het strand beneden mij en maakte een gebaar naar de roeiers toe, zijn stem hoorde ik niet. Toen wendde hij zich ter zijde en keek naar boven naar den duinkam waar ik stond. Hij moest mij hebben gezien; er was geen mogelijkheid meer om te keren, het was beter door te lopen en te veinzen een van zijns gelijken te zijn. Beneden kruisten we elkaar op slechts geringen afstand en weer stond hij er in het bedrieglijke schijnsel. Hij herkende me niet, deed zelfs alsof hij niemand zag. Hij droeg denzelfden donkeren kimono en houten sandalen aan de voeten. Achter een duinstruik zocht hij iets, greep een bundel, stak door den knoop een stok en legde hem over zijn schouder. Vol door het maanlicht beschenen keerde hij nog eens zich om, met een blik die het strand omvatte en mij en de jonk in zee, schortte den kimono dan over de knieën en schreed langzaam het land in, in de richting der vale bergen, gestaag, alsof hij reeds uren liep op een tocht die reeds jaren duurde, misschien reeds mensenlevens lang. Toen wist ik zeker pas, dat dit ons werkelijk afscheid was; het laatste, onherroepelijke. In dit gebonden leven althans.

De schipbreuk

Scherp en blauw werd de kustlijn voor het eerst op een avond. Een gele hemel stond erboven, wolkenloos en wijd. Stroom dreef ons erheen en landwind weer naar buiten; onbereikbaar bleef de kust en tartend dichtbij. Blauwe bergen waren het in het begin, soms een keten, langgerekt, soms puntig, en dan lager land met bomen, palmen; ertussen het dak van een hut.

De droom ging uit naar de bergen: een bos, een klaterende bergbeek tussen rotsen, waar het gelaat zich in spiegelt; klaar water dat de slapen koelt en den dorst weet te lessen, anders dan het brakke vocht aan boord. Een korte wind in den ochtend, nog fris van dauw en vol van den geur van cederhout. Een landschap, nauwelijks enkele mijlen ver, dat men nooit zal zien; een lieflijk beeld, martelend het brein en het zieke lijf, gevangen op een naakt smal wrak, op door zon geblakerde, gloeiende planken, verzadigd van zout en teer.

's Avonds steeg uit de wolkenbanken aan den oostelijken hemel de dunne sikkel van de maan en over het water viel een smalle streep vloeiend gulden licht.

Na een dag en twee nachten was de kust weer geweken. Het bleek niet het vaste land te zijn geweest, maar een eiland slechts, voor de noordelijke kust gelegen: Ilha

Formosa, rijzend uit de ‘zee der grote winden’, waar het stormgeloei uit klaren hemel valt en het kolkend zilt, tot huizenhoge watermuren opgezweept, loodrecht en zwart en schuimbespat zich heffend als de klauw van een tijger, een schip als speelgoed te pletter slaat. Onze drift was naar 't noorden gegaan; de kustlijn was aan bakboord verschenen; nog leek de stroming dezelfde te zijn, hoewel geen punt meer vergelijking toeliet; niets dan de loop der zon en de banen der sterren wezen de richting.

Het wrak, in een storm van tuig en want beroofd, in een stille baai aan strand gedreven en door de muiters half gesloopt, zonder kampanje, zonder voorkasteel, zonder masten en roer, was plotseling door een valwind weer op drift geslagen, zich losrukkend als een bokkend dier, schurend over riffen en een mirakuleuzen weg zich banend door het warnet van eilanden en klippen. Een week reeds zwalkte het op nauwelijks gekende wateren; het begon gevaarlijk diep te liggen. Stortzeeën hadden de verschansing weggeslagen en uit de gewonde flanken groeiden langzaam de naakte spanten als de ribben uit een kreng.

Water spoelde over het middendek. Ik lag, dof en uitgeput, op 't achterschip op het schroeiende hout. Had het nog zin schaduw te zoeken? of bescherming tegen den nachtwind? was er nog hoop? iets dat uitkomst beloofde? De leegte bleef, de sterren en het water en de zon. Dagen, nachten en weer dagen.

Soms kwam Perez boven. Hij stond op het voorschip en zocht in het westen, waar hij land kon verwachten.

Zijn grijze kniebroek hing fladderend om zijn benen, de gespen waren verdwenen, hij droeg geen schoenen meer; zijn voeten waren naakt, hadden gespreide beweeglijke tenen. Zelden wisselden we een woord.

Het noodlot doet den waren aard der mensen kennen. Sommigen winnen erbij, de meesten verliezen. Perez deed beide. Hij was niet meer Don Diego, de laatdunkende adelantado, hard en opvliegend, dien een ieder schuw uit den weg was gegaan. Hij was weer Perez geworden; een willekeurige, onbekende Perez onder duizend anderen. Zijn grijze puntbaard werd wit, zijn haar te lang: een verfomfaaid bos in den wind. De ogen, groter en onrustig, konden soms een haast vriendelijke uitdrukking hebben. Hij placht tegen den stomp van den mast te leunen en roerloos over het watervlak uit te staren. De bries bolde dan bij wijlen zijn versleten hemd, open, om den hals niet meer saamgehouden door een koord, getrokken door rood borduursel, en de huid eronder, vroeger grijs en slap, stond nu strak over de beenderen gespannen. De zilte lucht gaf er den matten glans van juchtleer aan: hij was bezig in levenden lijve te mummificeren. Uren later daalde hij weer af in het voorruim. Ik weet niet wat hij beneden deed; ik geloof dat hij las.

De avonden brachten ietwat verlichting. De zon stond laag, warmend nu en niet meer heet, en een zachte wind stak op, die het lichaam streelde, soms geuren aandragend van land.

Eens viel ik in wat op slaap geleek. Ik trad uit mijn

lichaam en zweefde, niet hoog boven het wrak. Het was nog kaler en platter geworden. Golven spoelden er van loef over heen. De zee was bruin, bruine wolken hingen dreigend in den hemel, laag als de zoldering van een vertrek; een streep zwavelgele lucht ertussen. En ergens achter een koude kim schoten nog zwakke stralen omhoog van een niet meer zichtbare zon. Geen aards licht was het meer, maar het brekend schijnsel uit een andere wereld, vaal als de kille voorbode van een eeuwigen nacht. Ik zag mijzelf, ik zag Perez en de beide vrouwen beneden zitten om een tafel, de handen gevouwen. En water zag ik de trap afsijpelen, weinig, maar zonder onderbreking. De zee buiten werd haast zwart, klippen staken eruit, ronde, zwarte, glinsterend nat in de rollende golven en weldra werd ons wrak tot steen. Niets bewoog meer, geen voortgang was te bespeuren, tot het zonk, langzaam, reddeloos gedoemd tot ondergang.

Rillend en klam van zweet werd ik wakker. De nacht was dezelfde nog, en dezelfde nog was de verre, lege wind. Geen maanlicht scheen uit den hemel.

Perez kwam steeds minder boven; steeds minder werd ik beneden geroepen om het karige voedsel te delen. Het was rot en begon walging te wekken. Soms ging ik niet. De twee vrouwen zaten beneden onveranderlijk op de bank langs de wand, de handen in den schoot gevouwen, in zich verzonken. Of zij baden in stilte weet ik niet, maar het was duidelijk dat zij geen uitkomst meer verwachtten, dat hun denken niet meer cirkelde om redding en ontzet.

Ines begon te veranderen; met een verdroomden glimlach zat zij voor zich uit te kijken, tevreden en stil. Zij was ver weg en heel dicht bij. Wenkte haar een mystiek huwelijk? of begeerde zij nog een lijfelijk - den ondergang trotserend? Onrust dreef me weer naar buiten; water, hemel en eenzaamheid waren machtiger, en welken zin hadden menselijke begeerten in het aangezicht van den dood?

Op een avond werd de kim vuilrood en de lucht heet als bij het naderen van een zandstorm, maar de nacht was weer koel. In den ochtend daarna, bij het rijzen der zon, leek het me dat de boeg van het schip naar een andere windstreek wees; het was moeilijk over onze drift te oordelen, maar het scheen dat we in een nieuwen stroom waren geraakt, die ons wegtrok in zuidelijke richting. Ergens in het oosten moest een storm hebben gestaan, een hoge deining begon te rollen en ons wrak zwalkte op toppen en door dalen. Door de lucht dreven flarden rookkleurige wolken.

Het water aan boord was opgeraakt; het drabbige bezinksel was ondrinkbaar. In geulen en gleuven zochten we naar resten regenvocht, het was brak en smaakte naar teer. Perez begon beneden te hameren; het dreunde hol door het wrak als het dichtspijkeren van kisten. De vrouwen hadden zich opgesloten in een kleinere hut, hoger gelegen, maar donkerder. Zochten zij, als dieren, een duistere hoek voor hun dood? Ratten kwamen aan dek, zwarte, natte met lange staarten; fluitend kropen zij langs de rest der verschansing. Het water steeg in het ruim; het einde kwam nader.

Tegen den avond was de zee weer glad, leiblauw met een kouden, scherpen einder, een brede streep gele lucht erboven en de zon achter een wolkenbank. Ik zag mijlen ver, verder, meende ik, dan ooit te voren, maar nergens op de gebogen kim was ook een stip maar te zien.

Toen geschiedde het. Perez moest het hebben gevoeld, hij stond aan den voormast vastgeklampt en staarde in de leegte vanwaar het kwam, reeds toen nog niets was te zien. De vrouwen riep geen van ons. Misschien lagen ze reeds in de smalle kooien, stijf, het oog naar de zoldering gericht en de handen op de borst gevouwen, gelaten het onvermijdelijke wachtend.

Plotseling brak het los, uit een niets, uit kalmen hemel, met het geweld van een hellestorm. Wolken joegen aan van alle kanten en in een oogwenk was het water zwart en tot huishoge golven opgezweept, puntig als een fantastisch gebergte. Een stortzee brak donderend neer op het dek en spoelde me weg naar een hoek. Door mijn schouder schoot pijn, stekend, verlammend; ik kon den arm niet heffen. Met moeite richtte ik me op aan een luik, half verstikt door het kolkende water. Een onderdeel van een seconde zag ik uit over de vale, schuimende kammen. Het wrak stond op den top van een golf. Een licht leek in de verte te branden; was er een kust? was het een drogbeeld, een spook? dan vielen we weer in een diepte en opnieuw rolden zware zeeën over het dek. De romp begon te kraken, te bersten, wrakhout dreef om me heen; de volgende stortzee kon het schip in tweeën breken. Met

mijn laatste krachten bond ik me vast aan een plank; een nieuwe golf sloeg me neer en weg in de nacht over boord. Perez en de twee vrouwen heb ik niet meer gezien en van het wrak werd nooit een spoor meer gevonden.

Daar waar ik het bewustzijn herwon welfde zich een wolkenloze hemel boven me. In het licht azuur dansten vlinders, witte met bruine tekening en citroengele met blauwe, en over mijn lichaam streek een zomerwind zo zacht en verkwikkend dat het me leek, na de doorstane verschrikkingen van den storm, op de kust van een paradijs te zijn aangeland. Ik trachtte mij op te richten, maar mijn leden waren stijf en mijn lendenen zonder kracht; slechts het hoofd kon ik bewegen en door de vingers het droge weldadige zand laten glijden. Recht voor mij uit zweefden in de lucht twee kleine witte meeuwen met zwarten kop; van tijd tot tijd schoten zij neer en vielen met het gerucht van een steen op het water, vissen vangend. Hun eentonig zich herhalend gebaar en het kabbelen van korte golfjes, nauwelijks bewogen, ergens, dieper dan mijn voeten, deed me goed.

Na een wijle gelukte het mij op een elleboog te steunen. Vóór mij lag de zee, spiegelglad. Rotsen staken eruit op, rond gewassen door het water en droog, met de zwarte vloedlijn dicht onder de toppen ingegraven. Ik peinsde hoe ik door dit warnet van klippen kon zijn heengespoeld zonder mijn leden te pletter te slaan tegen het gesteente. De plank waarop ik mij had vastgebonden was verdwenen, maar mijn borst en rug bedekten brede schrijnen-

de striemen, die het touw schurend en krimpend er in had gesneden, vóór het week. Mijn kleren hingen aan flarden.

Achter me lagen vissersschuiten in de zon te blakeren, langgerekt en smal, de omhooglopende boeg gespleten en eindigend in de vorm van een drakenkop; ertussen eenvoudiger, niet versierde boten van arabische schrifttekens voorzien: Mannen of vrouwen zaten verderop, den rug naar me toegekeerd, netten te herstellen; ik hoorde hen praten, hun gezichten, voorovergebogen, onder grote strohoeden verborgen, bolvormige als de koppen van paddestoelen. Niemand keek om; niemand scheen me te hebben gezien.

Geleidelijk keerden mijn krachten terug, en met hen kwamen dorst en honger. Ik kroop voorzichtig naar de vlak bij het water gelegen schuiten. Waar twee boegen elkander raakten vond ik, bedekt door een doek, een kruik water en platte broden van ongerezen deeg. Het vocht was zelfs lauw nog verkwikkend; ik nam een brood en kroop naar het einde van 't strand, ver van de nettenboeters weg.

Een lieflijk landschap reikte daar tot dicht aan zee. Oeroude cederbomen en welig loofhout rekten hun toppen en kruinen over een ruwe granietstenen muur, saamgevoegd uit onregelmatige blokken en bedekt met een puntig dak van halfronde pannen, geel geglazuurd. De muur kronkelde langs het bed van een uitgedroogde waterloop tot haast aan zee. Veel meer dan manshoog was ze en nergens een poort. Maar achter een bocht vond ik onverwacht een maanronde opening, breed als mijn uit-

gestrekte armen, die aan 't verraste oog het binnenste prijsgaf van een stil en lommerrijk park. Recht voor mij uit leidde een pad langs rotsblokken en door het duister van een dicht gewelf van lover naar een open plek. Daarachter en hoger, onder nog oudere, zwaardere bomen, stond een laag en sierlijk huis met lichtgebogen dak van jadekleurige, zachtglanzende pannen, steunend op rode pilaren, en, naar den ingang leidend, een waaiervormige stenen trap. Rechts tussen lichtere stammen rees een terras, een bastioen eerder, met lage wering. Twee meisjes zater er, in wijde gewaden van roze en lichtgroene zij. Een had den mouw opgestroopt en wees in de verte naar beneden, de andere volgde traag en onverschillig met den blik. Dan wendden zij zich terug, lachend en schertsend over iets dat ik niet zag, maar dat achter hen moest staan of liggen; een hond misschien.

Het oord ademde een diepe landelijke rust, dat stil geluk en dien vrede, dien ik in jaren niet had gekend. Herinneringen aan Portugal, aan parken thuis, aan jonge vrouwen en speels vertier op lange namiddagen aan 't einde van den zomer. Ik was nog in dit tafreel verdiept, het voorhoofd tegen de traliën gedrukt en de handen om de ijzerstaven geklemd, toen een grote spin mijn aandacht trok, die zich langzaam wiegend aan een draad naar beneden liet. Ik zocht boven in de hoeken naar haar web. Ik vond het er; dicht geweven en nog glinsterend van dauw. Ruw werd mij een koord over het hoofd geworpen en mijn armen stijf tegen het lijf gesnoerd zodat de wonden

op borst en rug opnieuw begonnen te schrijnen. Vier mannen tilden mij op en zetten mij in een bamboezen kooi, die om mijn hals met een duimdik bord werd gesloten. Dan werden staken door het traliewerk gestoken en in zwiependen tocht ging het landinwaarts. Eerst langs de muur nog een poos, dan door velden, waar boeren werkten in sawah's en karbouwen soesden in den lommer van zware bomen; langs een dorp en een heuvel ten slotte naar de machtige muren van een stad. Bij de poort reeds werd het dringen van nieuwsgierige lieden zo groot, dat de schoutknechten met rottanslagen een pad moesten banen voor ons convooi. Van de stad heb ik, in mijn kooi heen en weer geworpen, niet veel gezien. Open galerijen waren er te weerszijden van de straten en er wemelde een ongelofelijk dichte menigte volks. Spoedig bogen we af en stonden we voor een ander, wel acht maal manshoog poortgebouw. Een hek van puntige palen werd moeizaam omhoog gewonden en weldra verdwenen wij in de diepte van een gewelf. De duisternis was er zo dicht, en de muren om een binnenplein zo hoog en beklemmend, dat het onmogelijk leek uit dit gevang te ontvluchten; hetzij dan dat men door den poortboog kon worden gesmokkeld.

Men wierp mij in een donkeren kerker, half onder den grond. Hoe lang ik er heb gelegen weet ik niet; misschien een dag, al leek het een week. Licht viel er slechts door een spleet in de hoogte; ongedierte kroop er druk en onbezorgd over de stenen en uit de hoeken steeg een weeë stank (dezelfde als buiten in de straten) niet van mest of

vuilnis, zoals thuis bij ons, maar een weerzinwekkende, herinnerend aan de zoetige lucht der ontbinding van lijken.

Toen men mij haalde, was het ochtend buiten. Ik werd door gangen en stegen naar een plein geleid, waar een grote menigte verzameld stond om een open hal. Men leidde mij in haar midden. Vóór mij, in stijf statieornaat, de handen in wijde mouwen geschoven, zat een rechter of magistraat, ik weet het niet. Den Lou-Tieeh noemden zij hem, vernam ik later. Zijn hoofd werd bedekt met een stijve zwarte kap met rechthoekige vleugels ter weerszijden erachter. Zijn ogen hield hij neergeslagen; ik twijfel of hij mij ooit werkelijk heeft gezien. Zelden heb ik hem zien spreken; zijn stem heb ik nooit gehoord. Slechts de lange dunne baard bewoog; mischien ook dit slechts in den wind.

Er viel een stilte. Ergens sprak iemand; het klonk als een bevel en weer viel een stilte. Toen zich dit nog eens had herhaald, werd ik ruw op den grond gestoten en mijn voorhoofd negenmaal tegen den killen steen gedrukt. Met moeite richtte ik mij weer op; mijn knieën beefden. Maar niets geschiedde meer. Het volk keek zwijgend; niet vijandig, nieuwsgierig eerder.

Na een wijle werd een schamel man uit de menigte naar voren geschoven, een Moor, naar zijn trekken te oordelen, een van de vissers vermoedelijk, wier schepen ik op het strand had gezien. Zijn taal verstond ik. Vroeger op zee had ik haar geleerd, gebrekkig slechts, maar voldoende om den zin van een vraag te vatten.

Zijn vragen luidden als volgt:

‘Welke is je naam en welk is je land van herkomst? Hoe ben je op deze kust geland?’

Mijn antwoord was naar waarheid voor de eerste twee, ten halve voor de laatste slechts. Ik wilde van den schipbreuk niet reppen, niet van den staat van het wrak en het minst nog van de muiterij. In een storm over boord te zijn geslagen gaf ik op en hier aan land te zijn gespoeld. Meer zeide ik niet en meer werd ook niet gevraagd.

Opnieuw werd ik gegrepen en naar mijn kerker gevoerd en ander maal, op een anderen ochtend, voor den Lou-Tieeh gebracht.

Zijn gehoor was niet hetzelfde meer. Arme lieden heb ik er nauwelijks meer tussen gezien, wel veel burgers, welgestelde; krijgers en wat ambtenaren leken, en enkele vrouwen in rijk geborduurde gewaden, die nieuwsgierigheid tot komen mocht hebben verleid. Vermaakt bekeken zij mij, spottend over den vreemden snit van mijn lompen.

De moorse visser werd weer in den kring geschoven en weer werd de vraag gesteld:

‘Hoe ben je geland aan deze kust?’

Mijn antwoord bleef hetzelfde.

Toen liet de rechter mij zeggen, dat gevoeglijk ik den naam van ‘vreemden duivel’ droeg. Geen schip was voor de kust gezien, geen wrakhout was aangespoeld, geen lijken waren gevonden. Een draak moest mij hebben beschermd in den doolhof van klippen, waar mijn lichaam zou verpletterd zijn, indien mij werkelijk een stormwind aan land had gedragen; - als ik niet loog tenminste.

Iets als gemompel van bijval steeg uit het gehoor. Ik begreep dat een legende zich bezig was te vormen om mijn haveloze verschijning, dat in de ogen dier lieden Kwan Yin, de godin der ontferming, zich over mij moest hebben geneigd, of machtige geesten in mijn dienst moesten staan, en bedacht reeds hoe ik mijn voordeel kon doen met deze onverwachte wending.

Een wijle heerste weer zwijgen; niemand scheen zulks te bevreemden. Toen werd een nieuwe vraag gesteld: of ik kanonnen kon gieten wenste de rechter te weten, de donderbussen, die door de gebaarde lieden op Malakka werden gebruikt.

Was de vraag een val? Zou zij veroordeling en dood verhaasten? of wees het lot mij reeds een uitweg, een verrassenden? ik aarzelde een oogwenk, niet voldoende om argwaan te wekken, en besloot het spel te wagen. Op zee en in de forten langs de kust had ik aan werken van herstel voldoende ervaring opgedaan om den schijn van bevoegdheid op te kunnen houden; tegen vaklieden zelfs voor een wijle.

Weer ging een mompelen door de menigte en weer kwam een vraag: welk bewijs ik van mijn talenten kon geven.

Ik bood aan tekeningen te maken en berekeningen, die den kenner zouden overtuigen bij onderzoek. Inkt, pennen en papier zouden voldoende zijn.

Na een poos kwam een laatste vraag: of ik de kunst der genezing verstond. Ik overwoog de gevaren aan het

antwoord verbonden, de fatale gevolgen van elke mislukking, en een falen zou het onverbiddelijk worden. Een benepen stilte viel na mijn ontkenning; de rechter scheen te overleggen. Ten slotte liet hij mij zeggen dat ik loog; alle baardgezichten kenden toverspreuken en geheime middelen en zeker een indringer, die op zo onnatuurlijke wijze was geland. Een gemurmel van instemming begeleidde dit antwoord. De Lou-Tieeh leek ontstemd, het was voor 't eerst dat ik zijn hoofd zag bewegen en het was voor 't laatst dat ik vóór hem was gebracht.

Men voerde mij terug binnen de gevangenismuren, maar niet naar den donkeren kerker. Door gangen en over korte trappen werd ik naar een uithoek van het gebouw geleid en opgesloten in een witgekalkt vertrek. Het had geen vensters, de muren waren twee lansen hoog en een deel van de zoldering was weggenomen en met ijzeren staven afgesloten. Door de opening drong helder daglicht.

Goed eten werd mij gebracht: rijst met gekruide vlezen en bamboesprietjes en een geurige soep. Het was duidelijk: mijn conditie was gewijzigd; niet meer die van een gemeen misdadiger was zij, eerder die van een gijzelaar. Men had plannen met me; welke, zou ik wel spoedig weten. Er werd ook een bed gebracht: een houten raam op lage poten met dicht en soepel vlechtwerk strak bespannen; een luchtige legerstede in zwoele nachten. Men gaf mij echter geen papier en schrijfgerei, en ook een tafel, waarom ik vroeg, kreeg ik niet. De bewakers veinsden mijn tekens niet te verstaan.

Uren later verschenen hoofden, die zich boven het traliewerk bogen, nieuwsgierig mij gadeslaand. Het waren vrouwen, die een wijle keken en lachend weer verder gingen. Het vertrek, zo werd mij nu duidelijk, was ten halve onderaards, minder dan borsthoog stak het uit boven den grond, half dichtgemetseld, half getralied, den toeschouwer beschermend zoals de berenkuilen in lusthoven bij ons thuis. Wat lag buiten rondom mij? Een park? Een tuin? Een verlaten oord moest het zijn en zelden bezocht, want nimmer drong tot mij gerucht.

Op den tweeden dag bezocht mij de Moor. Hij bracht inheemse lange gewaden, die de vrijheid der benen belemmerden. Ik weigerde, maar vroeg om stoffen en naaigerei, om mij naar eigen wens, de snit van mijn lompen tot voorbeeld nemend, nieuwe kleren te maken, zo goed als het ging. Mijzelf wilde ik blijven, onafhankelijk en ongehinderd in de dracht van mijn volk, den afstand houdend en het ontzag, dat onze wapenfeiten langs de kusten hadden gevestigd. Aan mijn wens werd voldaan, en mijn pogingen, onbeholpen in den beginne, wekten de lachlust der weergekeerde vrouwen. Na enkele dagen bleven zij weg. Mijn kleding was voltooid; wat me bleef waren lange uren van wachten, van verveling.

Drie met hellebaarden en zwaarden gewapende wachters verschenen op een ochtend in de deur. Ik werd door een doolhof van gangen naar een voorplein geleid en daar in een kooiachtigen gesloten palankijn geduwd. Door de smalle, evenwijdige latten, naar beneden gericht, kon ik

slechts den grond zien. De tocht ging door straten eerst, daarna leek het een aarden buitenweg, twee heuvels volgden (ik merkte het aan het veranderde evenwicht en het hijgende trage stappen der dragers) en dan was het weer een nauw ravijn: stenen zag ik en den grijzen rots van rijzende wanden.

Tussen boomstammen in een schaduwrijk park werd ik uit den draagstoel getrokken. In de verte doemden de rode zuilen van een huis op. Het leek dezelfde tuin te zijn waarin ik op den eersten dag de twee meisjes had gezien. Een bediende in een donker gewaad, mager en voorovergebogen, met een dun wit baardje, beduidde mij hem te volgen. Bij een halfopen vertrek (de kleine ramen waren met geolied papier bespannen) gaf hij door tekens te kennen dat daar binnen de zieke lag; hijzelf ging niet verder. Uit het halfduister sprong me een hondje tegemoet; het klom tegen mijn knieën en likte mijn handen; ik aanvaarde het omen.

Op een lage kang aan de achtermuur lag een grijsaard. Hij bewoog zich niet en scheen mijn aanwezigheid niet te bemerken. Ik knielde naast het rustbed neer en overlegde wat te doen. Ik zocht naar den pols, die nauwelijks was te vinden; ik luisterde aan de borst, die nauwelijks ademde; ik tastte het lichaam af, maar op niets werd gereageerd; de ogen bleven half gesloten. En al had de oude een teken gegeven: wat had ik met die wetenschap kunnen doen? Hij leek eenvoudig uitgeput en versleten en aan het einde van zijn dagen. Ik zocht den bediende, die buiten wachtte

en verklaarde genoeg te hebben gezien. Het hondje volgde slechts tot aan de deur. Een uur later was ik weer terug in de stad.

In mijn cel zat de Moor tegen de muur gehurkt en wenste te weten wat ik had ontdekt. Ik kon slechts trachten tijd te winnen, naar middelen zoeken om mijn eigen executie uit te stellen, want aan mijn falen leek mij geen twijfel mogelijk. Ik kon slechts hopen dat een toeval mij zou redden.

Zonder kruiden, verklaarde ik den Moor, was de zieke niet te helpen. Het antwoord leek bevredigend; hij stemde erin toe mij het nodige te verschaffen en klapte in zijn handen. Weer verschenen de wachters. Men legde mij boeien aan en bracht me naar de markt in de nabijheid van het poortgebouw. Daar, temidden van een dringende en zwijgende menigte, zocht ik wat uit de kast in den ziekenboeg aan boord ik mij herinnerde: wat kon verzachten en opwekken, wat onschadelijk was en toch den naam had te sterken. In mijn cel doseerde ik kruiden, blaren en wortels en bereidde in een vijzel poeiers: witte, grijze en donkerbruine. Onder het werk verschenen boven de tralies weer de hoofden der vrouwen.

Op den derden dag werd ik opnieuw gehaald om den zieke te bezoeken. Het hondje kwam mij niet meer tegemoet, maar lag in een hoek en verroerde zich nauwelijks; het was ziek en krachteloos geworden en zocht het donker. De grijsaard daarentegen voelde zich des te beter. Achterdochtig nam hij mij op van top tot teen, dronk met weer-

zin de opgeloste poeiers en bedacht voortdurend een nieuwe opdracht voor den ouden bediende, die bedrijvig sloffend het gevraagde haalde.

Bij een volgend bezoek leek de hond weer hersteld, maar de grijsaard was teruggezonken in zijn vroegere lethargie. Het was alsof er een geheime band tussen beiden bestond, alsof de oude trachtte de krachten van het dier aan de zijne toe te voegen ter verlenging van zijn eigen leven. Ik zag dien strijd, onbewust gevoerd en met wisselend gevolg, tijdens mijn verdere ziekenbezoeken, totdat op een dag het hondje bleek te zijn overleden. De oude echter zat in bed, tevreden en vergenoegd, zonder herinnering, naar het scheen, aan zijn vroegere zwakte. Het kon den schijn hebben dat dit onverwachte herstel aan mijn interventie was te danken. Met bezorgdheid wachtte ik op wat in de komende dagen zou geschieden; ik werd niet meer bij den zieke geroepen.

Maar al dit was niet wat mijn gevangenschap gedenkwaardig maakte voor mezelf en mijn leven scheen te wijzigen. Het was iets anders: herinneringen werden weer wakker, onverwacht, oude beelden doemden voor me op, die jarenlang als uitgewist waren geweest, en gevoelens herleefden weer in mij, die ik overwonnen en gestorven had gewaand. Beter nog: zij leken mij helderder dan ooit, duidelijker, aan mijzelf pas nu ten volle geopenbaard, die vroeger blind moet zijn geweest.

Dagen rijden zich aan dagen in doffe eentonigheid, zonder gebeurtenissen, zonder angst of hoop. Maar in de

nachten, die ertussen lagen, groeide opnieuw de maan. Weldra viel haar licht hard en koud door de opening boven me en de scherpe schaduw van het traliewerk kroop langzaam over de witte muur, de baan beschrijvend van het rijzend, wentelend gesternte. Schaduwen en licht en traliewerk brachten me terug naar Coimbra. Een zinloos jaar van drinkgelagen en wrevel rees voor me op, van nachten (want van de dagen heb ik geen herinnering), van steile straten, zwart in den schaduw en wit in het licht van een vale verre maan, van zware hekken voor kloosters en kerkgebouwen en het galmen van den eenzamen stap, kil en rusteloos zonder doel; van onwil en hoogmoed en grenzeloze verveling, die me aan 't einde het huis deden verlaten uit zucht naar avontuur op zee. En gehuld in zijn grauwe nevelen kwam mij de winter weer voor den geest, die hieraan vooraf was gegaan, de maanden bij den oom in Cajarc. Ook jouw gelaat stond weer voor me, Diana, in de ijle duisternis van een vallenden winteravond. Het gewelfde voorhoofd en de koele, nog levende huid, getaand in een fellere zon dan die van het dal. De nauwelijks gesloten oogleden, haast trillend nog, en de frisse, nu eeuwig weigerende mond, jong en koppig, zoals bij leven. En uit het natte kleed stonden twee harde kinderlijke borsten; rijp lag op de plooien van het gewaad en rijp in het stijve krullende haar, zoals men je tussen de ijsschotsen had gevonden. Nooit was je werkelijker en mooier dan toen. Is het een toeval geweest, was het een ongeval, of was je besloten te gaan? Kende je het lot reeds van alle rijpend

leven, en heb je door den dood mij inniger en onverbrekelijker nog willen binden?

Heb ik je lief gehad? Wie zou 't voor zichzelf durven zeggen? Wie kent de kracht van het eigen hart en is er een antwoord op, vóór den dood? Zijn het niet brokken slechts waaruit ons leven zich samenvoegt, slecht gekozene en armzalig in elkaar gepast, zonder geduld en zonder den waren wil? Want wie zou de verlokking weerstaan en de afleiding, waartegen zelfs de anachoreet nog kampt in de talloze schilderingen? En wie is tegen den sleur bestand, de leegte van den grauwen dag? Wie overwint de dorheid? Maar nooit heb ik je vuriger, hartstochtelijker begeerd dan (in dit droomgezicht in mijn cel) op je harde baar van ruw bevroren hout. Niet om het lijfelijk bezit, maar om uit je gelaat je aard te ademen, die ook mijn aard is, een deel van mijzelf.

Eens in mijn droom (en dit heb ik nooit je toevertrouwd: stugheid weerhield me, of vergat ik het beeld en is het na jaren pas weer in mij opgestegen?) ben ik zij aan zij met je door een breed, licht woud gegaan. Geen verlangen was in ons en geen tederheid, maar slechts de ernst van kinderen, uitgestoten uit een zelf nooit gezien paradijs en dragend een leed zonder naam. Nooit heb ik mij sterker en wetender gevoeld dan toen. Was dit de verkondiging reeds van je overgang? was 't het begin van een nieuwen, eenzameren weg? In het dunne brekende licht van een winteravond wijkt je gestalte, rank en stom met den onbewogen blik van het niet meer aardse en rondom mij

in mijn naakte cel groeit de duizelingwekkende leegte, de afgrond van een oneindige nacht.

Toen greep mij, in de zware nachtelijke hitte, de wilde wens je te zoeken, je sporen te volgen en uit herinneringen je op te bouwen tot een weer tastbaar bestaan.

Een koortsachtige begeerte vervulde me, terug te keren, dit land te verlaten, welks kusten dood, en welke steden gevangenschap slechts brachten, waar de wind een andere was en de regen en waar zelfs het stof in niets geleek op dat van thuis, of de geuren; de begeerte mijn eigen land terug te zien en je dal: de populieren langs de rivier in den novemberwind gebogen, het klif van kalkgesteente in de bocht, waartegen je woonstede was geplakt als het nest van een roofvogel, overhangend, het pad waarlangs je klom, gehuld in den wijden grijsblauwen mantel, de kap half teruggeslagen, zodat je gelaat zichtbaar bleef en je haar een spel voor den wind; je zusters terug te zien, die in hun trekken je gelijkenis dragen, de bloemen waarvan den geur je hebt gekend, het woud dat je voet heeft doorschreden en het lage vertrek, waar nog een schaduw moet waren, herinnerend aan jou. In mijn herschepping zou je werkelijker worden dan ooit bij leven, want wie leeft anders, ten volle, dan in onbereikbare verten? Welk beeld is ooit sterker dan in den droom en waar is ons geluk? elders dan in toekomst of verleden?

En over mij kwam een donkere angst, een wurgende beklemming, uit dit land niet meer weg te kunnen, tot stof te worden in een vreemden grond. Vluchtplannen

martelden mijn brein, wilde, onzinnige, maar nergens strekte de werkelijkheid haar hand tot hulp. Hopeloos leek mijn kerker en zonder uitweg.

Op volle maan was nieuwe gevolgd en na zwarte nachten groeide opnieuw het vale schijnsel in mijn cel en met het hemelslicht stegen mijn angsten en herinneringen. Zes weken mochten zijn verstreken sedert het begin van mijn gevangenschap toen op een ochtend onverwacht het eten slecht werd en de bewaker ruw. 's Middags verscheen de Moor, laatdunkend en vijandig. Ik hoorde dat de grijsaard was overleden, plotseling, en dat men zijn dood aan mijn tovermiddelen weet.

Mijn leven, begreep ik, hing voortaan aan een draad. Bij 't grauwen van den ochtend kon ik reeds worden onthoofd, misschien reeds in den loop van den nacht, indien de Lou-Tieeh een hardvochtig dienaar was van zijn Heer. Mijn hart bonsde in de keel en mijn beklemming werd tot radeloosheid tussen de vier blinde muren van mijn kerker. Met het sterven van de dag steeg mijn wanhoop; om mijn vrijheid te herwinnen besloot ik zelfs het onredelijke te beproeven, het nutteloze zonder voorbereiding. In een hoek van de cel stelde ik het bed tegen de muur, klom naar boven en onderzocht het traliewerk. Het onverwachte geschiedde: een der ijzerstaven week, het metselwerk bleek verweerd te zijn, barsten werden zichtbaar en na een wijle kon ik mijn lichaam door de opening wringen. Den losgewrikten staaf nam ik mee als wapen.

Buiten stond ik in een ruimte door muren omringd.

De grond was effen, niet met gras begroeid, maar platgetreden, een mengsel van leem en grint, en rondom mij verhieven zich eeuwenoude cederbomen. Hun stammen waren met twee armen niet te omspannen, hun kruinen door den wind gebroken of afgestorven; dode takken stonden zwart in 't vale schijnsel van den nacht. Geen struiken waren er, geen paden, geen banken, slechts een nachtvogel fladderde op van een der stompen en vloog weg, zacht roepend. In een hoek rees het silhouet van overhangende, licht gebogen daken; een poortgebouw bleek het te zijn. Een zware houten grendel week zonder weerstand. Ik schrok bij het knersen der poort en hield den adem in voor een poos, maar niets verroerde zich.

Daarachter vond ik een tweede plein, langgerekt en nauw en door een nieuwen muur begrensd, veel hoger dan de eerste en breder; de stadsmuur zonder twijfel. Een stenen trap leidde omhoog naar een borstwering met kantélen. Ik wachtte een wijle in den schaduw tegen den muur gedrukt. In de verte hoorde ik den ratel van een nachtwacht, maar geen geluid kwam van dichtbij en geen schim gleed door den helderen maannacht.

Ik boog me over het muurwerk. Beneden liep een gracht, het water erin was glad en weerspiegelde mijn hoofd over den rand der kantelen. De diepte was moeilijk te schatten; zij kon acht lansen zijn. Er bleef niets over dan den sprong te wagen op gevaar af dat het water te ondiep bleek, of wachters toeliepen op het gerucht. Ik deed den sprong en weer was het lot mij gunstig. Drijfnat en

bevend verborg ik me onder een wilgeboom; niets bewoog. Ik trachtte me de richting der wegen en gebouwen te herinneren, de tocht in de kooi, de stadspoort, de straten en het gevang. De zee moest in het westen liggen, gesternte wees het pad. Na een tocht die me lange uren leek, in angst en wanhopend reeds aan mijn vlucht, zag ik den heuvel opdoemen in de verte. Honden blaften ergens in het veld, dan drong tot me het geruis der zee. De muur om het park vond ik terug, het droge ravijn erlangs en het strand. Vissersboten lagen er, blijkbaar gereed voor vertrek, en van achter een granietblok kwam het schijnsel van vuur. Stemmen hoorde ik, van bootsvolk nog wachtend op gunstig getij. Ik zocht naar wat me het vlugste en best gebouwde vaartuig leek en kroop weg onder een hoop netten. Of het lot mij nog eens zou helpen? Niet veel later naderden de stemmen; de kiel schuurde over het zand, schuim spatte over de netten, en dan werd het stil.

Toen we ver genoeg uit de kust waren en van de andere boten niet meer geroepen werd, rees ik langzaam uit mijn schuilhoek. Het plan was gelukt; als voor een spookgedrocht, voor het gezicht van een dode weken de mannen terug, op de knieën vallend, herinnerd aan het relaas van mijn landing en de woorden van den Lou-Tieeh. Kwan-Yin moest mij waarlijk in bescherming hebben genomen. Geroerd door mijn dromen? door mijn mateloos verlangen naar huis?

Ik beval de lieden naar den boeg, liet de volle zeilen

hijsen en greep zelf het stuur. Zwart als een draak, als de kop der nooit geziene zeeslang, dook het schip op en neer weg in de golven, gericht naar het zuidelijke zwerk. De wind was noord-oost, de stroming bleek gunstig. Drie nachten en twee dagen hield ik het roer, 's nachts de sterren volgend en overdag de kust. Uitgeput, aan den rand van mijn krachten, dwalend door duizend eilanden en klippen, vond ik in 't kille grauwen van den derden ochtend, blinkend als een zwakke ster laag boven de kim, het lang verbeide kustlicht van Macao.

Jaren zijn verstreken sindsdien, lege en nutteloze jaren. Niets is geschied en niets is veranderd. Een herinnering werd gerijd aan zoveel andere, vroegere. En is het heden niet slechts de som van herinneringen?

El Gran Cañon

In 1527, zes jaar na de verovering van Tenochtitlan, verliet een handvol avonturiers de toen reeds bloeiende Spaanse ned erzetting op zoek naar de zeven noordelijke steden, naar nieuw goud, naar een nieuw Mexico. De troep bestond uit achtenveertig voetknechten, zeven paarden, tien haakbussen en een haast even groot aantal Indio's. De route ging naar het noordwesten; een boodschap dat de 29ste breedtegraad was overschreden, bereikte nog den gouverneur, daarna ontbrak elk bericht en geen enkel lid der expeditie werd ooit teruggezien. De westelijke kust werd nooit bereikt en de commissie, later belast met een onderzoek, uitte het vermoeden dat de marsroute, tegen de opdracht in, naar het noordoosten was veranderd op grond van geruchten over goud en de nabijheid der zeven steden.

Tegenstand werd niet gevonden, het terrein was gemakkelijk en de etappen konden worden vergroot. Door brede dalen ging de tocht, steeds stijgend, naar hoogvlakten; door steppen naar nieuwe dalen, soms door bos. Een dezer bossen was bijzonder dicht en breed. Na twee dagen werd het lichter; door stammen en struikgewas schemerde een eindeloze steppe en de zachte gloed van blauwroze avond-

licht; heel in de verte bergen. Diego Perez, de kapitein, reed met don Huarte Padura vooruit om naar een geschikte kampplaats te zoeken. Bij de laatste bomen bleven de ruiters staan onder den indruk van de wijde stervende vlakte. De kapitein nam den hoed af, streek met de hand over voorhoofd en haar en keek lang naar het laatste zonlicht op de bergen. Hij sprak nooit veel; niets overbodigs; maar dit vergezicht maakte hem haast spraakzaam: ‘Het herinnert aan Estremadura, Huarte; zonsondergang thuis. Het is groot als Spanje’. Toen verwrong zich zijn lichaam, hij gaf een korten schreeuw en gleed van het paard. De ander keek. Een slang hing neer van een tak, de kop ter hoogte waar 's kapiteins nek moest zijn geweest. Het dier had gebeten. De kop was geen armlengte van Huarte's gelaat meer af. Hij greep er naar met de gepantserde vuist, maar het dier was vlugger en sterker. Het gleed langs den stalen arm, langs de schouderplaat, kronkelde lenig om den hals en beet hem in de slaap nog voor hij het monster in zijn ijzeren greep had kunnen wurgen.

Toen het voetvolk bij den bosrand was gekomen, vond het slechts twee doden. De een met het gelaat naar de aarde, verkrampt, de rechterhand in den achterwaarts gebogen nek; de ander op den rug, een nog levende slang met zijn vuist omknellend. De troep was van zijn aanvoerders beroofd.

Een halve mijl verder, in de vlakte, werd het kamp opgeslagen. De nacht viel; niemand sprak. Men legde de doden in het midden en begon aarden wallen op te werpen,

als gold het zich tegen een nog onzichtbaren vijand te verdedigen. De priester trachtte de handen der doden om houten kruisen op de borst te wringen maar zij lieten het crucifix telkens weer los. De een leek naar zijn nek te willen grijpen, de ander naar een slang, die in het stof al lang tot een onherkenbare massa was geknuppeld. Twee kaarsen werden te hunnen hoofde ontstoken in de bladstille nacht. De priester bad, soms flakkerden de gele vlammen. Hij was meegetrokken om heidenen te kerstenen, duizenden. Zij bleven onzichtbaar: God gaf geen winst, slechts verlies. In een wijden kring brandden vuren. De mannen zaten er zwijgend om heen; nu en dan spoog er een in de vlammen, het speeksel siste kort. Een eenogige met bedorven tanden ranselde plotseling met een rijzweep op twee Indio's, die samen zacht hadden gesproken en hun woorden niet wilden herhalen. Men rook overal verraad. Drie mannen liepen een eind de duisternis in om beter te kunnen luisteren; maar zij hoorden niets. Het ritselen van een distel, de schreeuw van een dier aan den rand van het bos. Het bleef stil de hele nacht. De sterren glansden; geen wind stak op. In den grauwen morgen rolden de meesten zich in hun mantels voor een korten onrustigen slaap.

Op een steenworp buiten het kamp werd den volgenden ochtend een graf gedolven; diep, opdat wilde dieren het niet zouden opwoelen. Een ruw kruis werd getimmerd; twee namen erop, en een vluchtige mis werd gehouden. Dan wachtte men weer op den nacht; maar ook de tweede

nacht bleef het stil. Toen den vierden ochtend nog niets in de lege vlakte was veranderd, zag men in dat niets had gedreigd. Het gevaar was geweken en tevens week de tucht.

Strijd ontstond over de te kiezen route; strijd over de opvolging in het gezag. Niets was voorzien; geen gelegenheid had zich geboden beleid te tonen, en gebrek aan ervaring deed twist en ijdelheid woekeren. Twee kampen hadden zich gevormd: het ene koos den eenogigen sergeant die zich op ervaring beriep uit vroegere expedities en vloeken en zweepslagen de bruikbaarste deugden vond; het andere neigde tot een weggelopen student, don Pedro Carvajal de Susa, jong en niet sterk en zonder ervaring, maar kalm en met dit vaak ongewettigde gezag van zwijgzame lieden. De grote hoop verklaarde zich voor de ervaring. Susa zweeg. Men besloot den tocht naar noordoost voort te zetten onder de snoevende leiding van den sergeant.

De steppe bleek wijder te zijn dan men aanvankelijk had gemeend. Slechts langzaam groeiden de bergen. De dagmarsen werden korter en trager; de tucht was geheel verslapt. Geen gesloten colonne trok over de vlakte, maar een dunne lijn van verstrooide groepen, soms verder van elkaar verwijderd dan de stem kon dragen.

Susa was bij de voorsten. Hij was gaan lopen om zijn paard te sparen en stapte langzaam achter drie boogschutters aan. Het dier trok aan de teugels en wilde grazen; hij liet het soms een ogenblik. De priester haalde hem in, zei iets, maar kreeg geen antwoord. Hij hield niet aan en

liep stil een half uur verder, zwetend in zijn vettige bruine pij. Toen begon hij opnieuw:

‘Wat dunkt je, wanneer kunnen we de steden bereiken? Zullen ze groot zijn? Dichtbevolkt, groter dan in 't zuiden?’

‘Dacht je, priester,’ beet hem Susa toe, ‘dat ze daar op het marktplein geknield op je liggen te wachten, snakkend naar je Evangelie?’

De ander oordeelde het raadzaam op de belediging geen acht te slaan:

‘Gods woord kan hun slechts vreugde brengen, als zij het maar eerst hebben gehoord.’

De zon gloeide op knellende borstkurassen, taai steppengras en aan de hozen klissende distels sarden het voetvolk. Soms verloor er een het evenwicht onder te zware wapens, struikelde en richtte zich vloekend weer op. Zelden viel er een woord. Dorst begon de mannen te kwellen en de onzekerheid omtrent den afstand tot een volgenden waterloop. Weer groeide de argwaan van dreigend verraad, zoals in de nacht na het onheil; maar nu bedekt, voortvretend in hun binnenste, hen aanzettend elkander blindelings te beschuldigen bij het rijzen van het eerste vage gevaar. Vermoeienis, inspanning prikkelde tot wrevel en dof steeg de geest van rebellie. Maar niets geschiedde. Met het zinken der zon daalde de warmte; koele wind bracht ontspanning en in het nachtelijk kampement heerste weer zorgeloze rust. Op den vijfden dag vond men in een niet al te diep ravijn helder, koel water. Er werd besloten twee

dagen daar te blijven. Indio's en voetknechten waren op jacht gegaan; zij hadden geluk gehad. De buit werd 's nachts boven knetterend vuur gebraden. De rantsoenen waren rijkelijker dan gewoonlijk, er was zelfs overdaad. Bij den eenogigen sergeant werd gedobbeld, de toekomstige buit reeds verspeeld, en een der mannen had wie weet waar vandaan een guitaar gehaald. Zwaarmoedige rauwe zangen stierven weg in de nacht. Verdraagzaamheid was over de troep gekomen; nauwelijks vloekte er meer een. Zelfs de nurksen werden spraakzaam. Het was niet meer een handvol goudgierige avonturiers die er bivakkeerde. Zij waren weer boeren geworden, uitrustend na een zwaren, eentonigen dag. De gedachten gingen terug naar huis, naar de velden, de armoede en de ouders, naar ellende en lang vergeten gezichten, vriendelijker en aantrekkelijker geworden met den tijd. Er werden plannen gemaakt, er werd gedroomd. Op den grond van alle dromen lag het goud. De priester zat op een steen in gedachten verzonken. Zijn bekeringsijver was geluwd, hij was terug in zijn jeugd, in zijn dorp. Hij mijmerde over de sacramenten van huwelijk en doop, over het werk voor een nieuw gezin, den droom van een nieuw geluk en werd verzoenlijk gestemd zelfs tegen het verderfelijk metaal. De student lag aan den overkant van het vuur in het gras, de benen opgetrokken, de handen gevouwen onder het hoofd en kauwend op een halm. Het spreken liet hij aan anderen over, maar na een wijle vroeg ook hem, den jongsten, de priester: ‘En jij - wat ga jij doen met het

goud?' De ander keek niet om: 'Met het goud?' zei hij traag, 'er is niets te beginnen met goud. Van de bruggen van Tenochtitlan heeft het de mannen in het water getrokken en als katten doen verzuipen. Die overbleven, hebben het verbrast. Het is door hun handen gegaan, verder gerold. Niets hebben zij kunnen behouden. De eersten die het vonden zijn vermoord, of vergeten gestorven. Er is geen zegen op dat goud, zo weinig als op een gestolen erfenis.'

'Maar toch is het waard om ervoor op uit te trekken en zijn leven te wagen,' spotte de priester.

Susa richtte zich half op en keek hem aan: 'Is het je dan nooit overkomen, thuis in je bedompte cel, 's avonds uit te kijken door het raam over de lege velden waar de zon ondergaat in de verte en te denken dat daarachter weer velden liggen, honderden mijlen ver, en daarachter de zee, en weer verder nieuwe vlakten en bergen? Onvoorstelbare mogelijkheden tot wie weet welke grens. En is dan nooit het verlangen in je opgekomen er op uit te trekken, steeds verder, niet om te winnen of te roven, maar om het trekken zelve, tot er een einde zal komen? Een muur of een dampige afgrond zonder licht of een onverwachte, grote dood?' Hij spoog verachtelijk in het vuur, stond op en liep een stuk den nacht in. De priester glimlachte over zoveel jeugd. Van de mannen had er nauwelijks een geluisterd, een ieder was bezig met zijn eigen, nu spoedig komend, groot uitzonderlijk geluk. De schreeuw van een dier drong uit de verte; het vuur was nog slechts gloed.

De een na den ander rolde zich in zijn mantel; dan was er nog slechts de grote wijde nacht.

De bergen werden bereikt; de steppe hield op. Aanvankelijk verspreid groeiende bomen stonden spoedig dichter bijeen en werden tot bos, de bergtoppen aan het oog onttrekkend. Daarachter weken de voorste rotsen uiteen, een vruchtbaar dal volgde, zich weldra in meerdere dalen vertakkend. Men besloot weer langer te rusten en verkenners vooruit te sturen om naar den bruikbaarsten weg te zoeken. Vijf mannen wees het lot aan. Drie kwamen na enkele dagen terug, afgejaagd, bezweet en bebloed en berichtten over een stad: grijze huizenblokken, terrasvormig tegen de berghelling aangebouwd, vestingachtige torens en wankele houten bruggen, muur achter muur en een warnet van kronkelende wegen. Op den achtergrond een pyramidetempel, net als in het zuiden, in Mexico. Van een heuvel af hadden zij alles gezien, waren door Indio's overvallen en hadden met moeite den terugtocht bevochten. Twee makkers waren uit het oog verloren.

Koortsachtige spanning maakte zich van de mannen meester. Het doel van den tocht was in zicht, de eerste der goudsteden bereikt. Een dag nog werd op de verdwaalden gewacht, maar zij kwamen niet. In de vlakte die voor hen lag, bleef alles stil. Toen zette de troep zich langzaam in beweging. De tucht was teruggekeerd. Gouddorst en gevaar bracht een ieder weer te binnen wat van hem werd verwacht. Uitmuntende soldaten waren zij weer, rustig en hard, Spanjaarden met deze aan het ongelofelijke gren-

zende doodsverachting en stoutmoedigheid, die niets anders was dan een mengsel van gezonde boerenkoppigheid en mateloze hoogmoed.

Tegen den avond werden door verspieders de eerste Indio's gezien. Op een heuvel, moeilijk bij verrassing aan te vallen, werd de nacht doorgebracht, luisterend en wachtend in de verstarrende kilte der bergnevelen. Dan, den middag daarop, bij het naderen van een bosrand, brak het lang verwachte krijgsgeschreeuw los. In een ommezien was de vlakte met vederbossen en naakte lichamen gevuld. De strijd was kort. Tussen rotsen en stammen werd een levende wal van schilden gevormd, de haakbusschutters er achter, in het midden van den ring de paarden. De eerste, stortvloedachtige golf van pijlen en werpschichten vingen de schilden op. Gespekt als stekelvarkens werden zij door hun nieuwe zwaarte omlaag getrokken, de lichamen ontblotend. Met een donderend salvo werd geantwoord en ontzetting ontstond onder de wilden. Toen braken de ruiters los op de verwarring, straten maaiend, als razende, nooit geziene demonen, dwars door de kluwens huilende Indio's heen. In een ommezien was alles gedaan. Radeloos vluchtte de massa terug, tot den bosrand vervolgd door ruiters en voetvolk. Op het veld bleven de kermende gewonden en de doden achter.

De krijgsraad, ter plaatse gehouden, besloot verder te trekken, geen tijd te verliezen, maar in één vluggen, wilden tocht allen weerstand ineens te breken. De enige gewonde werd zorgvuldig verborgen. De legende der

onkwetsbaarheid moest blijven bestaan, tot elken prijs.

Het bos was niet diep. De troep vond een breed dal erachter, loofbomen in steppengras en vluchtend wild in de verte. Bij grote vuren bleef men in het veld kamperen. Aan slaap dacht niemand. 's Anderen daags was de troep reeds lang onder weg toen bij een boomgroep vijf Indio's werden gezien. Zij gaven tekens, wilden blijkbaar onderhandelen. Tolken werden vooruitgestuurd en weldra hadden soldaten de groep omringd. Reeds op doden en gewonden was te vergeefs naar goud gezocht, niets werd gevonden, evenmin als op de statiekleren der onderhandelaars. De mannen vroegen naar goud, maar de Indio's schenen den tolk niet te begrijpen. Eén wees met een vaag gebaar naar het zuidwesten. Hun ontwijken werd als list uitgelegd.

Tussen de twistende soldaten drong de sergeant zich naar voren, ging in martiale houding voor de onderhandelaars staan, de gepantserde vuist in de heup gesteund, en vroeg naar uitleg. Zijn mannen weken en de oudste der Indio's begreep; hij knielde neer, greep den voet van den sergeant en plaatste hem op zijn diepgebogen nek. Een triomfantelijk gemompel steeg uit den hoop op, vreugdeschoten werden gelost, vlak voor de oren der verschrikte wilden, en terstond werd een marscolonne gevormd, de sergeant voorop met de haakbusschutters en den priester.

Het dal werd nauwer, het leek eindeloos lang tussen nu dichter begroeide bergflanken. Indio's doken uit het struikgewas op, zelfs vrouwen en kinderen, en een steeds langer wordende stoet trok achter de overwinnaars aan.

De zon stond reeds dicht boven de toppen toen op de linker bergflank de stad werd gezien. In het dal stegen de schaduwen, de lucht werd van een donkerder blauw, gedrenkt in mat roze licht: de kleur van den veren hoofdtooi der Indio's. Over de torens en tempels lag een rossige gloed als de weerschijn van brand. De troep marcheerde steeds vlugger; de begeerte naar goud dreef hen voorwaarts, aan gevaar dacht niemand. Het pad werd steiler, over bruggen, langs lege terrassen en verlaten verdedigingswerken kronkelde het voort tussen rotsachtige muren en onverwachts verwijdde het zich tot een ruim vierkant plein.

Het doel was bereikt; voor een korte spanne tijds herleefde het gezag. De troep vormde gelederen, blootshoofds knielend tijdens het dankgebed van den priester, al luisterde niemand en volgden de ogen wantrouwend het komen en gaan der Indio's. De sergeant nam bezit van de stad voor de kroon van Castilië en Aragon, en onder het zwarte kruis, in het midden van het plein haastig opgericht, begon de priester zijn eerste predikatie. De tolk vertaalde, maar hij begreep zelf niet den zin; zwijgend luisterde een steeds dichter wordende menigte, saamgeperst aan den rand van het plein. De exhortatiën van den priester werden steeds vuriger, haast dreigend. De nacht steeg langzaam op het plein en de stilte rondom hem werd bedrukkend. Een oude cacique trad eindelijk naar voren, wit, met gebogen gestalte, gesteund door twee jonge mannen. Maar toen vielen schoten in den toegangsweg en wilde

verwarring kwam in den mensendrom. Soldaten hadden voor een tempel de nog van bloed druipende hoofden van hun twee vermiste makkers op palen geplant gevonden. De slachting begon. Een loeiend geraas steeg op, angstkreten van vrouwen en kinderen en kruitdamp vulden het plein en spoedig de dikke walm van brand. De rossige gloed sloeg weldra uit alle hoeken, luguber het dal verlichtend en de eindeloze stoet naar de bossen vluchtende Indio's. In den valen ochtend steeg uit de verkoolde ruïnes nog slechts rook. Een enkel schot viel soms. De stad was dood. Maar goud was niet gevonden.

Bij daglicht werden de puinhopen grondig doorzocht. Het resultaat was ontstellend. Voor zover niet uitgebrand bleken de huizen armzalige hutten, grauw en leeg; en zelfs de tempels waren leeg. Meer dan grofgehouwen stenen afgodsbeelden en schamel huisraad werd niet gevonden. Voedsel werd voor geen twee dagen voldoende bijeengebracht en diepe verslagenheid kwam over de troep. Verkoolde balken en in de nauwe stegen opgehoopte lijken was alles wat de moeizame tocht van weken had opgeleverd. Uit den bosrand, boven de mannen, drong soms de schrille kreet van een vogel, die van den overkant werd beantwoord. Men vreesde verraad en besloot verder te trekken.

Het dal werd een ravijn, niet ver boven de stad. Door een droge bedding leidde het pad naar boven, naar andere, dichtere bossen. Daarachter weer een wijde, dorre prairie; maar ditmaal zag men geen bergen aan de kim. Weer ont-

stond twist. Het gros van den troep wilde bij den bosrand blijven in de hoop op jachtbuit en den heten tocht over de steppe niet wagen. De streek leek wilder te worden en kaler. Men deed beter te wachten; sommigen wilden zelfs terug.

In de groeiende verwarring greep eindelijk de student het woord: ‘Mannen! wat was het doel van den tocht? Den weg naar het westen te vinden; den weg naar zee. Waarom dan niet verder getrokken? Is deze steppe de eerste die wij hebben gezien? Werden niet andere al doorkruist? Schrikt zo weinig een Spanjaard af? Het bos achter ons zit vol wilden. We hebben den vogelschreeuw gehoord en in de verte het antwoord. Zij zullen terugkomen met tienvoudige overmacht. Morgen; misschien reeds vannacht. Gelooft werkelijk iemand aan veiligheid, hier, voor een van Indio's wemelend bos? Voorwaarts mannen! Santiago! Viva El Rey!’

Hij trok zijn degen en stormde vooruit, recht in de lege steppe. Maar in den troep verroerde zich niemand. Buiten in het golvende helmgras, keerde hij zich om en zag dat hij alleen was gebleven. Uit de menigte steeg een joelend gelach. Op dat ogenblik was het lot der expeditie beslist. Don Pedro Carvajal de Susa richtte zich hoog op in het zadel, wierp een langen verachtenden blik op de troep en reed verder, langzaam en statig, als gold het een processie. Een verlegen zwijgen kwam over de mannen, dan maakten twee ruiters zich los uit de groep en een haakbusschutter en volgden den student. Later drie Indio's. Geen van

hen keek om. In de verte smolten zij samen tot een dunne streep; toen verdwenen zij tussen distels of in een kloof. De sergeant spuwde toen hij niets meer zag; maar hij zweeg.

Het relaas over hen die bleven is kort. Zij trokken langs den bosrand in oostelijke richting, twee dagen lang, tot zij meenden veilig te zijn. De derde nacht werden zij door de Indio's beslopen, talloos als een verstikkende sprinkhanenzwerm, en tot den laatsten man afgemaakt.

Ligt werkelijk ons lot in den kringloop der sterren? Volgt werkelijk ons nietig bestaan hun eeuwige banen? of heft het hart zich slechts tot hun kille verten kort voor den overgang? Is die trage schreeuwende vogel een bode?

Maar voelt het lichaam niet nog de koesterende warmte der aarde; grijpt niet de hand begerig in 't rulle zand en luistert het oor niet gespannen naar den zang van den krekel en den stervenden wind door lange verdorrende halmen?

Uit het gras dringt de zware slaap van drie mannen. De student vond geen rust. Hij had zich uitgestrekt en is weer overeind gaan zitten; tussen zijn vingers glijdt warm, grijs zand, zijn gelaat is naar het hemelgewelf opgeheven, waar in haast grijpbare diepte de sterren fonkelen en de grote beelden hun eeuwige banen beschrijven, onherroepelijk verder schrijdend, uur na uur, als de wijzers van een gigantisch, alles beheersend uurwerk. Nog nooit is hem

deze hemel zo nabij geweest, nog nooit heeft hij zijn diepte en bedwelmende oneindigheid zo hard en onmiddellijk ondergaan. En voor het eerst komt de gedachte in hem op, dat deze zwarte verten nog duizelingwekkender zijn, nog overweldigender, dan zijn adembenemende droomen van tochten naar een schimmig, in dampende kolken verzinkend verschiet. Hadden zij thuis, in zijn kaal studievertrek, niet reeds zijn denken in andere banen kunnen leiden; hadden zij zijn weg niet kunnen veranderen? De starre onherroepelijkheid van het firmament daarboven toont slechts de leegte van zulk verzet: geen sterveling ontgaat zijn lot; elke weg terug is zinloos; er is geen weg terug, want hij brengt slechts langs andere banen eenzelfde einde.

Een slaperige wind is weer opgestaan; komt uit nog ongekende verten reuk aandragen van hitte en stof. Zand ritselt door de stekelige halmen. Susa is opgesprongen, rekt zijn jonge, krachtige leden en tuurt in de zwarte leegte van waar het moet komen. Maar niets is te zien in de nacht; niets doemt op uit de eindeloze duisternis. Hij strekt zich weer naast zijn makkers uit en na een wijle overmant ook hem gezonde, diepe slaap.

Den volgenden ochtend was het weer dezelfde dorre steppe en niets herinnerde aan de nacht. Hitte en gloeiende lucht boven zwavelhoudend zand, groenwit, met zoden vergeeld spartelgras, en weldra ook kalkgesteente. De dieren, vermoeid en dorstig, begonnen onzeker te lopen. Soms stootten hun hoeven tegen verborgen, met gras omgroeide stenen, soms zakten zij weg in een onzichtbaar gat.

Niets anders belaagde de troep, alleen de langzaam groeiende dorst. Ook den derden en vierden dag werd geen water gevonden en niets wees de richting waarin men het zou kunnen zoeken. In de verte doemden gedaanten op. Boomstammen leken het eerst, naakt en door een stormwind afgeknapt, dan menselijke vormen, bezwerende, met opgeheven armen. Angst en hoop vervulde de mannen, naar elke verandering hunkerend en bevreesd voor elke nieuwe ontgoocheling. Maar bij het naderen bleken het cacteeën te zijn, vaak meer dan manshoog, hard en stekelig. Van vocht geen spoor. Tussen de stronken richtten zich dreigend ratelslangen op, die de paarden deden steigeren en angstbezweet in wilden galop een eind verder draven, tot zij hijgend en uitgeput weer bleven staan. Hard brandde de zon op het verblindend schelle zand; het hoofd werd licht, door duizeling bevangen, en aan het einde van den vierden dag was men weer bij de eigen sporen terechtgekomen. Van gisteren? van den dag daarvoor? wie zal het zeggen? Uit de waterzakken sijpelde nog slechts een dunne draad drabbig vocht, bruin en smakend naar leer. In doffe wanhoop besloten de mannen des nachts verder te trekken om aan de sterrebeelden hun richting te kunnen houden. In het vale schijnsel van de wassende maan zwierven schimmen in wijden kring om hen heen. Vossen? jakhalzen? zij bleven te ver om erop te kunnen schieten. Kort voor den grauwen morgen, bij een rotsblok rustend, viel over allen een koortsige, niet meer verkwikkende slaap. Vaal daglicht groeide in sprongen

over hun kamp in deze desolate woestenij; hun laatste wellicht; misschien reeds hun graf.

's Middags moesten de paarden worden afgemaakt. Uitgeput waren zij ineengezakt en lagen daar, hijgend, schuimbekkend en in zweet badend, de doodsangst in puilende ogen. Uit de vermagerde flanken sneden de Indio's repen pezig vlees, in de hoop hun leeftocht ermee te rekken; maar de voorraad bedierf onderweg. Tegen den avond verder trekkend zagen zij in de verte nog de karkassen liggen, zwart tegen den gelen hemel, en gieren erboven. Gieren volgden hen reeds den helen dag.

's Nachts veranderde het landschap. In het vale maanlicht stonden silhouetten aan den einder, die burchten leken, ommuurde steden steil uit de vlakte rijzend; maar dichterbij bleken het kalkplateaus, erosie-eilanden uit oergetijden, paars in het vale ochtendlicht, met gitzwarte schaduwen in de kloven. De troep trok erlangs, nietig als speelgoed in een rijk van reuzen. In een der kloven werd brak water gevonden. Op den zesden dag, 's avonds, zagen zij het wonderbaarlijke. Het terrein was weer vlak, en in de verte schemerde door wazige lucht een lijn van bergen. Zij leken spoedig nauwelijks hoger dan de grond waarop de mannen liepen en ook niet meer ver. Zij rezen uit een leegte op, uit een niet zichtbare diepte, alsof de aarde er was in tweeën gescheurd en aan de overkant, in nevelen staand, een nieuw continent begon. Het oog nog op deze vreemde spiegeling gericht stonden zij onverwachts aan den rand van een duizelingwekkenden afgrond. Steile

rotsen, rossig, geelgroen en bruin, en in de diepte beneden een water, dat een beekje leek, maar een brede rivier moest zijn; om de rotsen beneden hen roofvogels zwevend en over alles een doodse onaardse stilte.

Die het eerst aan den rand kwam, sloeg een kruis; niemand sprak. Iets als afgrijzen greep hen, een helleangst voor dit bovenmenselijke, prachtiger en verschrikkelijker dan de wildste verbeelding der schilders, nu overgoten door vlammend avondlicht, dat het einde der wereld scheen te bestrijken met steeds zwakkere, brekende bundels stralen.

Aan den rand werd gekampeerd. De uitputting was sterker dan de verschrikking. De nacht had het beeld uitgewist en zware slaap omving weldra allen.

Den zevenden ochtend, uitgerust en ontnuchterd door een stroom kille lucht die uit de ravijnen kwam, leek hun het schouwspel niets ontzettends meer te hebben. Het licht was anders; de zon steeg in hun rug en mist vervaagde de verte. Het was zaak langs de rotswanden te dalen, de rivier te bereiken en den waterloop te volgen, die ergens aan een kust moest eindigen, misschien honderden mijlen ver, maar met gewisheid. Hun redding leek verzekerd.

Het nodigste werd tot bundels saamgesnoerd en uit riemen en touwen werd een koord geknoopt, welks halve lengte de eerste, lager gelegen rotsplaat gemakkelijk raakte. Wat dan weer een trap dieper lag, leek niet meer te hebben dan denzelfden afstand. Men zou zich een voor een laten zakken. De Indio's het eerst met de bundels, dan de

haakbusschutter en de ruiters en ten slotte de student. Van uitsteeksel tot uitsteeksel zou men dalen, tot aan het water; het werk van een halven dag misschien.

Het eerste plateau werd gemakkelijk bereikt. Het tweede bood ruimte voor allen, maar het koord was ergens in een rotsspleet vastgeraakt. Een Indio hees zich eraan naar boven om het los te maken. Toen hij halverwege was, week het gesteente. De man trachtte zich vast te klampen, maar sloeg, door een steen getroffen, neer op zijn makkers. Rotsblokken volgden, eerst traag, dan vlugger, en sleurden met donderend geraas zes der mannen mee naar de diepte.

Susa, onder een overhangend brok rots tegen den wand gedrukt, was door een vallend stuk aan zijn schouder gekneusd. Het plateau waarop hij stond bleek voor een groot deel weggeslagen; makkers, bundels en koord waren in den afgrond verdwenen; niemand leefde meer. Twee zag hij bebloed op een lager plateau; de anderen waren niet meer te vinden.

Trillend, met stekende pijn in den arm, ging hij zitten, tegen den wand geleund, den blik op de wijde diepte beneden hem. Dit dus was het einde dat hem was toegedacht. Dit was het beeld, dat in zijn dagdromen nooit volkomen had willen opdoemen, maar zijn handelen en zijn leven had geleid. Ontzetting en bevrediging tevens vervulden hem. Dan overmande hem de pijn; hij verloor het bewustzijn.

In den avond werd hij weer wakker. Laag licht lag over de zwavelgroene rotsen rondom hem; zij schenen levend in de vallende schemering. Zij verschoven en kregen de

gedaante van het wilde gesteente vlak bij zijn vaderstad. De oude bekenden leken zij hem weer uit zijn jongensjaren, de hopeloze, grootse leegte, die het begin van zijn denken had beheerst, die hem had doen wegtrekken, om een nog grotere te vinden. Hij was moe, maar tevreden; hij was weer thuis. En als in zijn jongensjaren grifte hij met zijn mes letters in de kalkwand naast zijn rug, onregelmatige. Het werd de naam van zijn vaderstad:

CALATAYUD

De condottiere

Niet zoals hij eens - vóór 't begin van zijn roem - de stad verliet, schuimbespat op een wilden hengst, reed hij nu, maar op een grijs, traag dier. Het schoof den machtigen romp als de boeg van een schip in de vallende nacht, wit, met een geelzijden tuig, en richtte angstig de oren in een verte, leeg en zonder gevaar. Maar weet iemand van waar soms de ondergang dreigt? Bij wijlen beefde zijn flank boven rollend gesteente; zijn gang werd voorzichtiger, de zware hoeven zoekend naar veiligen grond.

Hij had de mannen met den tros vooruitgezonden en was alleen gegaan; en alleen keerde hij terug, moe, niet jong meer, door ziekte en verwondingen ondermijnd, gehuld in een bontgevoerden gelen mantel om de pijnen in schouder en arm te verzachten, maar zonder beugels rijdend, zoals hij vroeger was gewend. Hij keek terug op wat hij achter had gelaten: torens en muren, groeiende uit een rots, haast zwart in een steeds grijzer wordenden hemel, reeds weer oneindig ver, onwerkelijk; zijn geboortestad. Hij zocht naar wat hem tot dit laatste bezoek had gedreven. Zijn moeder leefde niet meer, en wat hij er vond in de nauwe, kwalijk riekende stegen was een verarmd, afgetobd volk (de sterksten waren al lang weggetrokken evenals hij) en een handvol opdringerige verwanten, trots

op hun bloedsgemeenschap en bot, met de zielen van knechten en winkellieden. Hij had er eigenlijk niets gevonden, amper de muren van het huis zijner ouders, sedert lang niet meer bewoond; vermolmd en vervallen. En toch dwaalde zijn blik weer terug naar de armzalige torens en wallen, steeds dieper gedompeld in een groeiende nacht en hij begon erover te peinzen wat hem toen, haast een mensenleeftijd geleden, ertoe had gebracht om te gaan.

Armoede zou het kunnen zijn geweest, de hopeloze kaalheid van het land rondom, het doffe leven in het nest, traag en zonder uitzicht op verandering. Maar hij herinnerde zich niet dat armoede hem zou hebben gehinderd. Men wist niet beter op den rots en had niets anders gekend. Of was het verveling, die als een dikke walm zich over alles spreidde, alles doordrong? De ellendige vliegen onder de lage balken, die zelfs in den slaap nog hinderden, en het sarren van den krekel in de kleine kooi aan de muur? Maar er waren ten slotte evenveel dagen geweest vol van vechtpartijen en verkwikkende ruzie en de stegen en pleinen hadden laaiende hartstocht gekend en messen gezien en blauwgeslagen ogen. In zijn herinnering doemde toen de vaalgrijze muur op tegenover de deur van het vaderlijk huis en het dunne wijnrode licht dat 's avonds de ondergaande zon erop wierp, de steeg en de hemel erboven in een ijle verte veranderend, veel dieper en matelozer dan het verste verschiet van de wachttoren. En de argwaan besloop hem dat het dit dunne wijnrode licht zou kunnen zijn geweest dat zijn wegtrekken had beslist.

De gedachte leek hem absurd. Maar het beeld keerde terug met een hardnekkigheid die hem verwonderde; het werd sterker en duidelijker en spoedig leek het hem dat hij zo net nog een glimp ervan had gezien, toen hij daarboven een hinderlijk nieuwsgierige menigte op zij schoof, in zijn trots geknakt over de verwaarlozing van wat aan zijn ouders en zijn jeugd herinnerde. Het groeide en vulde reeds het veld vóór hem. In de eindeloze rij gevechten, tochten, belegeringen, brandschattingen en vrouwen, die sedertdien zijn leven hadden bevolkt, zocht hij naar iets dat dit beeld zou kunnen verdringen, machtiger zou zijn en het logenstraffen. Maar niets wilde meer tot een werkelijkheid worden. Als een dodendans trokken zij aan hem voorbij; flarden van beelden, vormloos, zonder leven en vaste gedaante, en achter hen, breed en niet uit te wissen, de vaalgrijze muur met het wijnrode avondlicht, van een trieste wanhopige leegte.

Niets dan deze muur was hem uit zijn leven werkelijk gebleven, het overige was jacht en gevaar, dronkenschap en verdoving. Of was herinnering de essentie van ons waarachtig bestaan en was zij nu voor het eerst in zijn brein tot leven gekomen? Hij verwarde zich in zoveel diepzinnigheid en besloot niet verder te denken. De nacht werd kil, hij trok den mantel nauwer om zich heen; schouder en arm deden heviger pijn. Hij kon van de plek die hij zijn makkers had aangewezen niet ver meer zijn. Daar, in de tenten onder het ruwe volk, zou het drogbeeld vanzelf vervliegen.

De weg werd moeilijker, verdween in een ravijn. Toen steigerde het paard voor wie weet welk alarm, een pijl snorde door de lucht en drong in zijn hals, vlak boven het sleutelbeen in den zieken schouder. Een stekende pijn schoot door hem heen; hij kon het dier niet meer houden en viel neer op het scherpe gesteente, buiten bewustzijn.

Zijn knechten zagen het paard, een vale witte schijn op de vlakte, en volgden het spoor. Men vond hem bij fakkellicht en droeg hem terug in 't vale grauwen van den dag, moeizaam en terneergeslagen. Het metaal wilde uit den hals niet wijken, elke aanraking bracht laaiende pijn; oude wonden gingen weer open en etter kwam naar buiten, en koorts. Hij gebood hen in den ingang van zijn tent hem neer te leggen, den rug door kussens gesteund en het uitzicht naar de stad op de rots in de verte. Daar stierf hij, toen 's avonds het wijnrode licht over het landschap en den oostelijken hemel viel.

Le petit château

Voor M.

De oprijlaan

De weg die er heen leidt is een landweg, van het dorp tussen glooiende velden omhoogkronkelend, langs boerderijen. Als het regent staat er water in de karresporen, bij zonneschijn warrelt er stof. In den laten herfst, als de dagen al kort zijn en de wind de laatste bladeren van de bomen rukt, vliegen raven krassend op uit de bruine voren en strijken langzaam neer op een kalen tak. Op den akker rooien de boeren hun aardappels en boven de velden hangt scherpe, blauwe lucht, die uit een hoop smeulende stronken opstijgt.

In een weiland langs den weg staat een oude, overhangende lindeboom, door bliksem gehavend, en dan komt de poort. Boven de oprijlaan beginnen de jonge bomen een dak te vormen, de graszoom langs de laan is zorgvuldig geschoren en door stammen en hagen vermoedt men de vorm van het gebouw. Laag en eenvoudig, zes ramen en een deur beneden, zeven ramen erboven, witte muren, groene luiken en een rood, hoog dak. Het is zoals een klein landelijk slot behoort te zijn, waar men slechts begeert voor te rijden en de deur te zien opengaan en welkom te worden geheten. Lage vertrekken zullen daarbinnen zijn, donkere hoeken en veel gangen en 's nachts krakende betimmeringen. En moe van wandelingen zal men er 's avonds mijmeren in een leunstoel voor een open vuur.

Het mansarderaam

De takken van den esdoorn hangen tot voor het raam. Zonlicht speelt ertussen. Van een blad hangt een spin naar beneden aan een glanzenden draad; klimt en laat zich weer vallen. Dauwdruppels glinsteren in haar web. De ochtend is koel; wind draagt geuren aan uit de verte; herfstachtige, volle uit het bos.

Beneden loopt de hond besluiteloos over de plaats, weet nog niet naar welken kant hij zijn strooptocht zal ondernemen. Uit het keukenraam in den hoek dringt rumoer en stijgt de geur van sterke, verse koffie. Herinneringen aan vroege tochten wekt hij op, langs eenzame wegen en bergpaden, herinneringen aan menig goed ontbijt in landelijke herbergen. Ik rek de spieren, houd het hoofd onder den straal koud bergwater en ben vol plannen.

De hond is reeds verdwenen.

De moestuin

Volle zomerzon gloeit er.

In het midden is een waterput, rond er omheen harde grond van geel grint, en dan, in wijderen boog, de perken met groenten en bloemen, klapbessenstruiken, tomaten en bonen en winden om dunne staken. Vlak bij de put bloeit een enkele witte lelie. Recht als een den heft zij zich op uit haar vol, neerhangend gebladerte.

Een warme wind strijkt over de perken, speelt door den spichtigen vijgeboom. Boven de muur, waar de bijna rijpe perziken hangen, staat in de verte de zwarte zoom van het dennenbos, en achter het woud in den wazigen, warmen zomerhemel glinsteren zwak twee met sneeuw bedekte Alpentoppen.

De salon

De deur bij het raam, wat scheefgezakt, is van zelf weer in 't slot gevallen. Het is een oud slot, zwaar en eerlijk, en slechts gemaakt om gemakkelijk dicht te vallen. Men schrikt een beetje in de stilte van het doffe, korte geluid.

Door de haast gesloten blinden valt wat zon naar binnen; stofdeeltjes spelen in den breden streep licht. De hoeken liggen in half duister. Op het kersrode zijden behang leiden portretten hun eigen bestaan, door niets gestoord. Waardig kijken zij neer op de meubelen onder hen. Uit zijden kussens bevrijdt de zomerwarmte een laatsten rest van parfum: herinneringen aan winteravonden, en uit de open schouw dringt de geur van reeds lang verkoold eikenhout. De dingen slapen, wachtend op een nieuwen winter. Zacht kraakt een deel in het parket.

Men tracht zo stil mogelijk weg te gaan. In een hoek trilt onder 't stappen zwak het deksel op een zware chinese pul.

's Nachts

Door het open raam schijnt maanlicht, getemperd door traag bewegende wolken. Uit den tuin komt het eentonige ruisen der fontein. Koel valt de dunne straal uit een ramskop, met mos begroeid, in den vijver, tekent kringen, die groeien en sterven aan den rand. De wolken schuiven opzij. Door de bomen dringt nu een streep licht dwars over de kringen op het watervlak. Het ruisen maakt de stilte nog groter.

De heuvelen in het westen zijn in nevel gehuld; vocht stijgt op. Men huivert. In het dal schijnt nog een licht. Heel in de verte blaft een hond. Men hoort het geluid als in slaap, komend uit een wereld waar men geen deel meer aan heeft.

De rode kamer

Door een half gesloten luik valt morgenlicht naar binnen; men hoort het klateren van de fontein en voor het huis, beneden, harkt de tuinman het grint.

Gapend staat men op, rekt zich uit en trekt de gordijnen open. Het land buiten ligt nog in grijs ochtendwaas, de rand van een dennenbos steekt er boven uit. In flarden trekken de nevelen langzaam omhoog. Een kar kraakt ergens op den weg.

De zon doet de dauwdruppels glinsteren op de bladeren en in den vijver zwemmen, als slagschepen in linie, drie witte snaterende eenden.

Zomermiddag

Onder de marquise, in den hoek van het terras, beschermd tegen de volle middagzon, zitten meisjes, borduren en kouten. De hond doolt doelloos om het huis, gaat traag aan den schaduwkant liggen en strekt grommend de vier poten uit. In den pereboom aan de muur zoeken bijen.

Onverwacht trekt een onweer over het huis: kille rukwind en enkele zware druppels, en dan breekt knetterende hagel los uit de leiblauwe wolk. De grijswitte korrels dansen op het gras; bladeren warrelen.

Een vlinder is midden in het onweer verdwaald; hij tracht zich te redden en fladdert een paar seconden. Dan slaan korrels hem neer.

Het balkon

In de kamer brandt nog geen licht. De deuren staan open; men treedt naar buiten op het balkon.

Uit de weilanden in het dal begint nevel op te stijgen. Er tegenover, langs den rand van het bos, hangt reeds nacht. De heuvels en bergen erachter worden steeds scherper en blauwer. Kil staan zij in den nog lichten avondhemel. Een ster schijnt laag boven de kim; zwak blinkt zijn licht en onzeker.

Langs den weg uit het bos kruipen de lichten van een auto.

De gele kamer

Buiten valt dichte regen. De wind zweept hem kletterend tegen de ruiten, dringt door de spleten en beweegt licht de gordijnen. Ergens kleppert een losgeraakt luik.

Het vertrek is laag en de muren zijn rondom tot aan de zoldering betimmerd met geel geschilderd hout. In elk der panelen hangt een oude gravure in een brede mahoniehouten lijst: zeilschepen op open rede, havens, zeegezichten, schipbreuk en stormen. Het licht in de kamer is zwak en de grote kast werpt schaduwen in den hoek.

Men rommelt in koffers en laden, droomt van reizen en avonturen en is ver weg in oude herinneringen, tot het plotseling te binnen schiet dat al een poos geleden beneden de gong werd geluid voor het avondeten.

De rozentuin

Op manshoogte lager dan het terras met de oude kastanjebomen, door een hek van de glooiende weilanden gescheiden, ligt de rozentuin. 's Avonds vooral hangen er talloze geuren. Men slentert langs het pad en ruikt hier en daar aan een bloem. Dauw beslaat reeds de planten; de bloembladeren zijn van een heerlijke koelte.

Beneden den rand van 't terras groeien dichte bossen leeuwebekjes in een perk, door regen omlaag gedrukt; het zijn veel bonte kleuren.

De zon is reeds achter de heuvelen aan de overkant van 't dal gedaald; op de kimlijn staat een jonge populier zwart als een cypres in den gelen hemel. Een pad kronkelt naar boven, naar een eenzaam huis. Rook stijgt dun uit een schoorsteen en uit een venster dringt een zwak rossig licht.

De eetkamer

Het witte tafelkleed hangt haast tot op den grond. Er is voor een, twee personen gedekt: de anderen zijn al klaar of nog niet op.

Sterke koffie geurt uit een aarden pot en bruin brood staat er en verse boter van de boerderij aan den weg.

In het open venster zit een poes; de klimplanten rond het kozijn beginnen geel te worden: het is vroege herfst. Ochtendkoelte dringt binnen; sterk en wakker voelt men zich en men maakt plannen voor een langen tocht door het bos en over de velden.

De wandeling

Van de poort leidt een weg langs glooiende weilanden naar het bos. Koeien grazen met eentonig klokgelui langs den kant en de hond jaagt kippen op uit het gras. Boven een veld rijzen puntig de rode daken van het kasteel; het ligt in een kom achter grachten en bomen. Dan dringt het pad in het geurende woud, dwars erdoor, naar een lieflijk dal erachter. De witte kerktoren van het buurdorp duikt op uit de velden, de daken van boerenhoeven erachter. Een weg leidt erheen.

Langs de bosranden op de heuvelen komen reeds de blauwe avondnevelen samen; zij rijzen ook op uit het dal: grijze strepen laag boven het gras. Temidden daarvan is de beek nog een lichtend zilveren band, en de hemel is klaar en koel.

Vochtige nachtlucht stijgt op uit de velden, vol geuren van bloemen, gras en bomen, en bij de bank aan den bosrand broeit nog de zomerhitte in de heesters. Een zwarte kever loopt bedachtzaam over den grond. Dan buigt het pad terug naar het bos, onder het dak van lichtgroene, jonge beuken. De bomen dalen langs de flank van den heuvel. Tussen de grijze, ranke stammen aan den kant van het dal staat groengele avondhemel.

Twee eksters vliegen op. De grond is glad en warm; dof is het geluid der wortels onder onze schreden.